

υποθέτουν κι αυτές, έστω και άρρητα, την ύπαρξη της κοινωνίας ως αυτοτελούς οντότητας πέρα από την δράση των υποκειμένων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό τους, πάλι, είναι η αποστασματοκτότητα τους, κάτι που τις κάνει να φαίνονται σχεδόν συμπληρωματικές, αφού όλες του κινούνται στην ίδια κατ' ουσίαν λογική.

Το κεφάλαιο 7 (το τελευταίο του Δεύτερου Μέρους) ασχολείται με την θεωρία της δομοποίησης του Άντονι Γκίντενς, ίσως μια από τις πιο αξιόλογες συνεισφορές στην σύγχρονη κοινωνική θεωρία τα τελευταία χρόνια. Όπως θα προσπαθήσω να δείξω όμως, δεν είναι πάντοτε σαφές αν ο Γκίντενς κομίζει οντως μια καινούργια θεωρητική ματιά, δηλαδή κάτι εντελώς διαφορετικό από ό,τι ήδη υπάρχει στην βεμπεριανή παράδοση ή στις θεωρίες συγκρούσεων. Εκείνο πάντως που ξεχωρίζει την θεωρία της δομοποίησης από τις υπόλοιπες θεωρίες δράσης είναι ότι προσπαθεί να ασχοληθεί ταυτόχρονα και με τα κοινωνικά συστήματα και με τις κοινωνικές δομές χωρίς όμως να προσφεύγει στην λογική του δομολειτουργισμού. Η άποψή μου (την οποία θα υποστηρίξω στο κεφάλαιο 7) είναι ότι το εγχείρημα αυτό του Γκίντενς δεν στέφεται τελικά από επιτυχία, ενώ το θεωρητικό του κληροδότημα (ιδιαιτέρως σε ό,τι αφορά στην ιστορική κοινωνιολογία) επιστρέφει τελικά στις παραδεδεδεγμένες αντιλήψεις περί κοινωνικής δομής τις οποίες και τα υπόλοιπα προσπαθεί να προσβάλλει.

Το φάσμα μερμών των θεωριών δράσης, καθώς και η εξέλιξή τους (ιδίως η ανάπτυξη του νεολειτουργισμού και της θεωρίας δομοποίησης) υπογραμμίζουν την σημασία ενός κρίσιμου για ολόκληρο το βιβλίο προβλήματος: την προφανή δυσκολία μας να υπερασπιστούμε την ιδέα μιας συνολικής ή καθολικής θεωρίας περί κοινωνίας, όπως κάτι τέτοιο προβλέπεται στα κλασικά έργα του Ντυρκέμ και του Μαρξ. Κατά παράδοξο όμως τρόπο, παρότι οι περισσότερες θεωρίες δράσης απορρίπτουν ή αμφισβητούν τις δομικές προσεγγίσεις, δεν παύουν με τον τρόπο τους κι αυτές να προϋποθέτουν, έστω και άρρητα ή αντιφατικά, την ύπαρξη της κοινωνίας ως αυθύπαρκτης οντότητας.

Κεφάλαιο 3 Γάλλοι Πάρσονς και σύγχρονη κοινωνική θεωρία

I. Δομολειτουργισμός

ΚΙΣΛΙΩΓΗ

Από τα τέλη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ο Γάλλος Πάρσονς κυριάρχησε στην αγγλοσαξωνική κοινωνική θεωρία, έχοντας δημιουργήσει ένα εντυπωσιακό σε όγκο και ακόπτευση θεωρητικό σύστημα το οποίο φιλοδοξούσε να περιλάβει όλα τα πάντα στον κοινωνικό κόσμο. Οι βάσεις του δομολειτουργισμού τέθηκαν στην διάρκεια των οικονομικών κρίσεων της δεκαετίας του 1930. Ο Άλβιν Γκούλντερ¹ μάλλον έχει υποστηρίξει ότι, στην πραγματικότητα, η θεωρία του Πάρσονς αναπτύχθηκε ως αντίδραση στην πρόκληση του μαρξισμού: ενώ ο μαρξισμός απέρριπτε κατηγορηματικά τον δομολισμό, ο δομολειτουργισμός του Πάρσονς απέβλεπε όχι τόσο στην νομιμοποίηση της καπιταλιστικής κοινωνίας (παρότι συχνά το έπραττε κι αυτό), όσο στην εξήγηση και την κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της. Όπως θα δούμε, ο δομολειτουργισμός θεωρεί ότι τα μέρη/μέληματα και οι δυσλειτουργίες του καπιταλισμού αποτελούν μέρος μιας εξελικτικής διαδικασίας η οποία οδηγεί την σύγχρονη κοινωνία σε αυξανόμενη σταθερότητα και κοινωνική ολοκλήρωση. Ευτυχώς ίσως για τον Πάρσονς, ο καπιταλισμός μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο φάνηκε να δικαιώνει τις θέσεις του: η κυριαρχία λοιπόν του δομολειτουργισμού στην κοινωνιολογία συμπύπτει με την άμεση μεταπολεμική περίοδο της σχετικής κοινωνικής σταθερότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Αλλά τόσο η θεωρία του Πάρσονς όσο και ο καπιταλισμός άρχισαν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Μέσα στα επόμενα δέκα χρόνια, η κυριαρχία του δομολειτουργισμού κατέρρευσε με εντυπωσιακή ταχύτητα και το όλο θεωρητικό

1. H.A. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, London: Heinemann, 1970.

εγχείρημα του Πάρσονς φάνηκε σαν να μην έχει πλέον παρά καθαρά ιστορικό ενδιαφέρον. Ωστόσο, μετά τον θάνατο του Πάρσονς το 1979 παρατηρείται μια σημαντική αναβίωση του θεωρητικού ενδιαφέροντα για τον δομολειτουργισμό στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου σήμερα σχολή του νεολειτουργισμού βρίσκει σε πλήρη άνθιση.

Το έργο του Πάρσονς φημίζεται για την δυσκολία στην κατανόησή του - θα έλεγα περισσότερο εξαιτίας της περιπλοκότητάς του παρά του βάθους του. Καθώς τον διαβάζω, μου έρχεται στον νου η εικόνα ενός αρχαιοθήτη που είναι υπερβολικά έξυπνος για την δουλειά που κάνει. Για να ακονίσει το μυαλό του και να ξεπεράσει την πλήξη του αναπτύσσει ένα νέο περίπλοκο σύστημα, το οποίο προβλέπει μία θέση για το κάθε έγγραφο που έχει ποτέ χρησιμοποιηθεί από την εταιρεία του. Το πρόβλημα είναι ότι ο εν λόγω υπάλληλος είναι το μοναδικό πρόσωπο που μπορεί να χειριστεί αυτό το σύστημα και χωρίς το ίδιο δεν μπορεί να βρεθεί τίποτε.

Στα πρώτα του έργα ο Πάρσονς προσπάθησε να συνενώσει τα διάφορα ρεύματα της κοινωνικής σκέψης του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού σε μια ολοκληρωμένη θεωρητική σύνθεση. Βεβαίως, οι διενέξεις για την ακρίβεια των επιμέρους ερμηνειών του είναι πολλές και συνεχίζονται ακόμη και σήμερα, ενώ οι επικριτές του συχνά επισημαίνουν ότι σπανίως μόνον αναφέρεται στον Μαρξ. Σε ό,τι μας αφορά εδώ πάντως, το πιο σημαντικό στοιχείο της σύνθεσής του Πάρσονς είναι ότι επιχειρεί να συνενώσει τις 'ολιστικές' και 'ατομοκεντρικές' αντιλήψεις περί κοινωνικής δράσης του Ντυρκέμ και του Βέμπερ, αντίστοιχα. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, η κοινωνιολογία οφείλει να ασχολείται με τις πράξεις των ανθρώπων, δηλαδή με την κοινωνική δράση. Η δράση, σε αυτήν την θεωρητική οπτική, μπορεί να ιδωθεί ως ο εκάστοτε συνδυασμός των μέσων που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν για να πετύχουν συγκεκριμένους στόχους - είτε πρόκειται για πρακτικούς καθημερινούς στόχους είτε για στόχους που απορρέουν από γενικότερες αξίες. Συνεπώς, η κοινωνική δράση μπορεί να καταστεί κατανοητή μόνον με τους όρους των νοημάτων που της προσδίδουν τα ίδια τα άτομα. Από την πλευρά του, ο Ντυρκέμ ασχολήθηκε επίσης με τα νοήματα της κοινωνικής δράσης, τα οποία όμως αντιμετώπιζε ως αντικειμενικές οντότητες που υπερβαίνουν το άτομο - ως συστατικά στοιχεία της 'συλλογικής συνείδησης' προς την

η οποία το υποκειμένο είναι υποχρεωμένο να συμμορφώνεται. Έτσι, ενώ και οι δύο ασχολούνται με τα νοήματα (με τις ιδέες των ανθρώπων), ο Ντυρκέμ αρχίζει με το άτομο και ο Ντυρκέμ με το κοινωνικό σύνολο.

(1) κύριες θεωρητικές μέριμνες του Πάρσονς περιστρέφονται γύρω από αυτήν ακριβώς την αντιδιαστολή. Κατά πρώτον, ο Πάρσονς προσεγγίζει την κοινωνική πραγματικότητα με βάση τις ιδέες των ίδιων των κοινωνικών υποκειμένων - ιδιαίτερα με βάση τους κανόνες τους οποίους ακολουθούν και τις αξίες τις οποίες υιοθετούν. Οι κανόνες έχουν να κάνουν με τα κοινώς αποδεκτά πλαίσια εντός των οποίων τα υποκειμένα διαμορφώνουν τις αποφάσεις τους για την κοινωνική τους δράση. Και οι αξίες έχουν να κάνουν με τις πεποιθήσεις τους σχετικά με το πώς πρέπει να λειτουργεί η κοινωνία. Ως πιο σημαντικές κοινωνικές διαδικασίες ο Πάρσονς θεωρεί την επικοινωνία νοημάτων, συμβόλων και πληροφοριών. Κατά δεύτερο λόγο, ο Πάρσονς ασχολείται με την οργάνωση της ατομικής δράσης σε συστήματα δράσης, χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα την ολιστική και την ατομοκεντρική προσέγγιση.

Τούτων δθέντων όμως, το στοιχείο εκείνο που παρέχει την κρίσιμη οργανωτική αρχή στην θεωρία του Πάρσονς είναι η έννοια του συστήματος. Η κοινωνία αντιμετωπίζεται εξ αρχής ως ολοκληρωμένο σύστημα και παρομοιάζεται με βιολογικό οργανισμό. Η παρομοίωση όμως αυτή δεν συνιστά απλή αναλογία ή μεταφορά: ο Πάρσονς δεν περιορίζεται στο να πει ότι η κοινωνική ζωή μοιάζει με ζωντανό σύστημα, αλλά υποστηρίζει ότι αποτελεί όντως ένα ζωντανό σύστημα, ενός ιδιαιτέρου έστω τύπου. Το πρόβλημα με το συγκεκριμένο σημείο της προκύψει αργότερα, αλλά επιβάλλεται εδώ να επιστημονούμε καλύτερα. Υπάρχει αβυσσальная διαφορά από το να πει κανείς 'η αγάπη μου είναι σαν κατακόκκινο ρόδο' έως του σημείου να πει 'η αγάπη μου είναι ένα κατακόκκινο ρόδο'.

Η ιδέα της κοινωνικής ζωής ως συστήματος (δηλαδή ως ενός πλέγματος ή δικτύου με διαφορετικά μέρη) εξηγεί το 'δομικό' μέρος του έργου 'δομολειτουργισμός'. Η αναλογία με το βιολογικό σύστημα εξηγεί το 'λειτουργικό' μέρος. Ας δούμε τι σημαίνει κάτι τέτοιο. Αν εκλάβουμε το ανθρώπινο σώμα ως σύστημα, μπορούμε να πούμε αφενός ότι έχει ορισμένες ανάγκες (φέρ' ειπείν, για τροφή) και αφετέρου ότι

απαρτίζεται από αλληλοσυσχετιζόμενα μέρη (το πεπτικό σύστημα, το στομάχι, τα έντερα και ούτω καθεξής) τα οποία λειτουργούν ακριβώς για να ικανοποιήσουν τέτοιες ανάγκες. Ο Πάρσονς λοιπόν θεωρεί ότι και το κοινωνικό σύστημα δράσης έχει ανάγκες που πρέπει να ικανοποιούνται προκειμένου να επιζήσει, καθώς επίσης ότι απαιτείται και αυτό από διαφορετικά αλλά αλληλοσχετιζόμενα μέρη που λειτουργούν ακριβώς για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών του. Πιστεύει επιπλέον, ότι όλα τα ζωντανά συστήματα τείνουν προς την ισορροπία (δηλαδή προς σταθερές και ισορροπημένες σχέσεις ανάμεσα στα διαφορετικά τους μέρη), και άρα προς την 'διατήρηση των προτύπων' τους (δηλαδή προς την αναπαραγωγή των ιδιαιτεροτήτων και της αυτοτέλειάς τους από άλλα ομόλογα συστήματα).

Η προσοχή του Πάρσονς είναι μονίμως στραμμένη στο ζήτημα της κοινωνικής σταθερότητας, της εσωτερικής ισορροπίας και τάξης στην κοινωνία. Πρόκειται βεβαίως για ένα ερώτημα που απασχολεί την κοινωνική σκέψη τουλάχιστον από την εποχή του φιλοσόφου του 17ου αιώνα Τόμας Χομπς, ο οποίος πρώτος το διατύπωσε στην πιο καθαρή του μορφή. Η σύλληψη του Χομπς προϋποθέτει ότι, στην 'φυσική κατάσταση', τα ανθρώπινα όντα είναι εντελώς ιδιοτελή, ότι πάντοτε διεξάγεται ένας πόλεμος όλων εναντίον όλων, και ότι η πηγαία αυτή ανθρωπινή παρόρμηση ελέγχεται μόνον από την ίδια την οργάνωση των ανθρώπων σε κοινωνίες.

'Η ΜΕΓΑΛΗ ΘΕΩΡΙΑ'

Η αντίληψη του Πάρσονς για την θεωρία

Ο Πάρσονς περιγράφει τον εαυτό του ως 'αθεράπευτο θεωρητικό' και ασφαλώς το όλο ύφος της γραφής του επιβεβαιώνει τον ανίατα θεωρητικό χαρακτήρα της προσέγγισής του. Πρέφει βεβαίως μια συγκεκριμένη αντίληψη για το τι είναι θεωρία και εδώ βρίσκεται ένα μέρος των δυσκολιών που συναντούμε στο έργο του. Σύμφωνα με την παρσονική αντίληψη λοιπόν, ο κόσμος που βλέπουμε γύρω μας είναι μπερδεμένος και μας προκαλεί σύγχυση. Προκειμένου να τον κατανοήσουμε, πρέπει να οργανώσουμε τις ιδέες μας γι' αυτόν. Αν, τώρα, υποθέσουμε ότι ο κόσμος

που μας περιβάλλει αποτελεί ένα ιδιαίτερο σύστημα σχέσεων, το πρώτο μάλιστα που πρέπει να κάνουμε είναι να συγκροτήσουμε τις ιδέες μας σε συστηματικό και διατεταγμένο σώμα αφηρημένων εννοιών. Μόνον μόνον έχουμε προβεί σε αυτό το βήμα, θα είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε προτάσεις για τον κόσμο. Μια αφηρημένη έννοια, βεβαίως, συνιστά γενίκευση η οποία τονίζει κάποιο σημαντικό φαινόμενο του κόσμου μας. Τέτοιες έννοιες αφθονούν στην καθημερινή ζωή. Η έννοια του 'κόκκινου' για παράδειγμα, μπορεί να ιδωθεί ως μια αφάρεση που έχει απομακρυνθεί γενικευτικά από όλα τα κόκκινα αντικείμενα που βλέπουμε γύρω μας. Ωστόσο, η λογική διάταξη των αφηρημένων εννοιών δεν είναι το ίδιο ακριβώς πράγμα με την οργάνωση των ιδεών και των νοημάτων της καθημερινής ζωής - και το συγκεκριμένο σημείο είναι κρίσιμο για την κριτική κατανόηση του θεωρητικού εγχειρήματος του Πάρσονς.

Σύμφωνα πάντως με τον Πάρσονς, το πρώτο και βασικό κριτήριο για την οικοδόμηση μιας θεωρίας είναι η λογική της συνοχή. Επιπρόσθετα, η θεωρία οφείλει να συνενώνει όλα όσα γνωρίζουμε ήδη για τον κοινωνικό κόσμο - και ένα μεγάλο μέρος του έργου του Πάρσονς ασχολείται ακριβώς με την μετεγγραφή και την ενσωμάτωση άλλων θεωρητικών προσεγγίσεων και ερευνητικών πορισμάτων στο δικό του θεωρητικό οικοδόμημα. Η ανομολόγητη παραδοχή πίσω από όλα αυτά, βεβαίως, είναι μία και θα την συναντήσουμε πολλές φορές στις σελίδες αυτού του βιβλίου: ότι δηλαδή, παρά τα φαινόμενα, ο κοινωνικός κόσμος είναι οργανωμένος με έλλογο, ορθολογικό τρόπο, και επομένως μπορεί να αναλυθεί μόνον με βάση μια θεωρία που θα είναι εσωτερικά οργανωμένη με ανάλογο, απόλυτα λογικό, τρόπο.

Η μονάδα δράσης και το σύστημα δράσης: θεσμιοποίηση

Ο Πάρσονς υποστηρίζει² ότι οι κυριότεροι (κατ' αυτόν) εκπρόσωποι της κλασικής κοινωνικής σκέψης κινούνται προς μια 'βολονταριστική θεωρία της δράσης', όπως ο ίδιος την αποκαλεί. Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία λοιπόν, οι άνθρωποι προβαίνουν σε αποφάσεις και επιλογές μόνον ανάμεσα σε διαφορετικούς σκοπούς και αφετέρου ανάμεσα σε

² Βλ. ιδιαίτ. T. Parsons, *The Structure of Social Action*, New York: Free Press, 1937.

διαφορετικά μέσα για την επίτευξη των εκάστοτε σκοπών τους. Μια τέτοια αντίληψη, σύμφωνα με τον Πάρσονς, αποτελεί ουσιαστικά την θεμελίωση για όλες τις επιστήμες του ανθρώπου. Υποστηρίζει λοιπόν ότι από το έργο των κλασικών θεωρητικών μπορούμε να αποστάξουμε με ένα γενικό μοντέλο της ανθρώπινης δράσης και στην συνέχεια να προσδιορίσουμε με αφηρημένους όρους όλα τα συστατικά της μέρι. Το καθολικό αυτό αναλυτικό σχήμα προβλέπει δύο στοιχεία: πρώτον, το άτομο (το κοινωνικό υποκείμενο) και, δεύτερον, το εκάστοτε φάσμα σκοπών και μέσων με το οποίο βρίσκεται αντιμέτωπο.

Ωστόσο, οι επιλογές του κοινωνικού υποκειμένου δεν γίνονται εν κενώ. Το περιβάλλον στο οποίο διενεργούνται περιλαμβάνει παράγοντες, κοινωνικούς και μη, οι οποίοι αναπόφευκτα περιορίζουν το εύρος τέτοιων επιλογών. Για παράδειγμα, η όρασή μου δεν είναι τόσο καλή ώστε να γίνω πλότος αεροπλάνων, ενώ η οικονομική συγκυρία δεν μου επιτρέπει να σπουδάσω μηχανικός αφού στην αγορά εργασίας δεν υπάρχουν θέσεις για μηχανικούς. Το περιβάλλον μέσα στο οποίο διενεργούνται οι υποκειμενικές επιλογές περικλείει επίσης εκείνους τους γενικά αποδεκτούς κανόνες και τις αξίες που επηρεάζουν την ίδια την διαμόρφωση σκοπών και μέσων. Για παράδειγμα, ένας γυναικολόγος που πιστεύει στην ρωμαϊκαθολική εκκλησία και επιλέγει να μην κάνει αμβλώσεις, παρότι βεβαίως έχει την αντικειμενική δυνατότητα. Στην ίδια λογική και εγώ ως πανεπιστημιακός επιλέγω να μην παραβιάζω τους κανόνες συμπεριφοράς, γραπτούς και άγραφους, που διέπουν τις σχέσεις μου με τους συναδέλφους μου στο πανεπιστήμιο – αν το κάνω, ξέρω ότι θα υποστώ επικρίσεις και κυρώσεις. Οι κανόνες αυτοί βρίσκουν την πλέον τυπική, επίσημη και καθολική μορφή στο νομικό σύστημα μιας κοινωνίας. Έτσι, για παράδειγμα, ενώ διαθέτω πάντοτε την επιλογή να δολοφονήσω όποιον φοιτητή μου έρχεται καθυστερημένα να μου παραδώσει την εργασία του, είναι μάλλον απίθανο να το πράξω ποτέ, όχι μόνον επειδή συμβαίνει να το βρίσκω ηθικά απαράδεκτο, αλλά και επειδή γνωρίζω ότι υπάρχει πολύ μεγάλη πιθανότητα να τιμωρηθώ αυστηρά.

Επομένως, η 'μονάδα δράσης' του Πάρσονς αποτελείται από το υποκείμενο, τα μέσα, τους σκοπούς και το περιβάλλον, το οποίο με την σειρά του περιλαμβάνει όχι μόνον υλικές και αντικειμενικές συνθήκες, αλλά και τους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες και τις αξίες που επι-

κρικτούν σε μια κοινωνία. Εδώ λοιπόν βρίσκεται η πλέον αφαιρετική περιγραφή όλων των μορφών της δράσης, που αποτελεί την αφετηρία για το μεγαλύτερο αναλυτικό σχήμα του Πάρσονς. Σε μια τέτοια οπτική, καθέκον του κοινωνικού επιστήμονα γίνεται η προσπάθεια να κατανοήσει τους τρόπους με τους οποίους τα κοινωνικά υποκείμενα συμβαίνουν σε επιλογές κατά την κοινωνική τους δράση, μέσα στο πλαίσιο των εκάστοτε περιορισμών που προαναφέρθηκαν. Ο Πάρσονς λοιπόν δεν ασχολείται απλώς και μόνον με την ατομική δράση, αλλά και με τα διάφορα συστήματα της δράσης.

Στο περιβάλλον εντός του οποίου το άτομο προβαίνει σε επιλογές υπαγορεύονται και τα άλλα κοινωνικά υποκείμενα, δηλαδή οι υπόλοιποι άνθρωποι, με τους οποίους το άτομο έρχεται σε επαφή – και ουσιαστικά, για τον Πάρσονς ένα σύστημα δράσης αποτελείται τελικά από σχέσεις ανάμεσα σε υποκείμενα, από τις διαντιδράσεις μεταξύ τους. Εδώ η έμφαση στο έργο του Πάρσονς μετατοπίζεται από τον βολонταρισμό (δηλαδή από την εξέταση των επιλογών των μεμονωμένων υποκειμένων) στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο τα συστήματα δράσης περιορίζουν και προσδιορίζουν τις ατομικές επιλογές. Στο σημείο αυτό επικεντρώνονται αρκετές κριτικές εναντίον του Πάρσονς, στις οποίες θα επανέλθω αργότερα. Προς το παρόν, θα ήθελα να εξετάσω τον τρόπο με τον οποίο ο Πάρσονς εννοιολογεί την μονάδα δράσης στο γενικότερο πλαίσιο της αντίληψής του περί κοινωνικού συστήματος. Το κοινωνικό σύστημα διαμορφώνεται γύρω από τους ισχύοντες κανόνες και τις αξίες που, σε συνδυασμό με τους άλλους ανθρώπους, συγκροτούν ένα μέρος του περιβάλλοντος του υποκειμένου. Ο Πάρσονς υποθέτει ότι κάθε άτομο στοχεύει καταρχήν στην μέγιστη ικανοποίηση και ότι, αν κατά την διάδραση με άλλα κοινωνικά υποκείμενα καταφέρει να επιτύχει τον στόχο του και να αντλήσει ικανοποίηση, τότε η διάδραση θα επαναληφθεί. Κάθε μέλος της κοινωνίας καταλήγει λοιπόν να έχει συγκεκριμένες προσδοκίες ανταπόκρισης από τους κοινωνικούς του – και έτσι αναπτύσσονται οι κοινωνικοί κανόνες που, σε συνδυασμό με τις γενικά αποδεκτές αξίες, συντελούν ώστε τέτοιες υποκειμενικές προσδοκίες να αναπαράγονται.

Ένα απλό παράδειγμα εδώ είναι μια ερωτική σχέση που εξελίσσεται με γάμο. Καθώς οι ερωτευμένοι αντλούν ικανοποίηση ο ένας από τον άλ-

Υποστήματα και υποσυστήματα: λειτουργικά προστατευόμενα

Η θεωρία του Πάρσονς έχει παρομοιαστεί³ με τα γνωστά κινέζικα κουβιά ή τις μπαμπούσκες: όταν ανοίγουμε το ένα, εμφανίζεται κάποιιο μικρότερο, που περιέχει ένα μικρότερο και ούτω καθεξής. Πρόκειται για εύστοχη περιγραφή της όλης σύλληψης. Όπως είπα παραπάνω, οι γνωστές του Πάρσονς (μονάδα, δράση, ρόλοι θέσης, κοινωνικό σύστημα και ούτω καθεξής) συνιστούν αφαιρέσεις, οι οποίες με την σειρά τους αξιοποιούνται σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Ας θυμηθούμε εδώ το προηγούμενο παράδειγμα του κόκκινου χρώματος κι ας το προσέψιμιμε λίγο περισσότερο: εκτός από την αφάιρηση του ανώτερου επιπέδου 'χρώμα' (στην οποία το κόκκινο είναι ένας τύπος χρώματος ανάμεσα σε άλλους), υπάρχουν αφαιρέσεις κατώτερου επιπέδου (σκούρο κόκκινο, ανοιχτό κόκκινο, ροζ) και ακόμη χαμηλότερου επιπέδου αφαιρέσεις που αφορούν στην προσθήκη των άλλων ιδιοτήτων (σκούρο κόκκινο και σφαιρικό). Αυτή η διαδικασία μπορεί να συνεχίζεται μέχρι να φτάσουμε στο σημείο να περιγράψουμε, με γενικούς και αφηρημένους όρους, ένα μοναδικό και συγκεκριμένο αντικείμενο: το σκούρο κόκκινο σφαιρικό ελαστικό αντικείμενο που έχει διάμετρο δέκα εκατοστά και βρίσκεται στο δάπεδο μπροστά μου, με άλλα λόγια 'τούτη την θεορίας του Πάρσονς, η οποία είναι, σε μεγάλο βαθμό, αφιερωμένη σε αιερήμοιες σχοινστενείς αναλυτικές περιγραφές.

Αν, τώρα, περιοριστούμε στην συναρμογή των διαφορετικών κοινωνικών ρόλων μέσα στο κοινωνικό σύστημα, βρισκόμαστε κάπου πάνω από το μεσαίο επίπεδο αφάιρησης. Εδώ, μπορούμε να διακρίνουμε πέντε τουλάχιστον επιμέρους επίπεδα ανάλυσης:

1. Το ανώτατο επίπεδο: όλα ανεξαιρέτως τα έμβια συστήματα. Μερικές φορές μάλιστα, ο Πάρσονς γράφει ως εάν όλα τα έμβια συστήματα να συναπαρτίζον ένα υποσύστημα όλων απανταχού των συστημάτων (δηλαδή του σύμπαντος κόσμου), αλλά το σημείο αυτό δεν έχει εδώ ιδιαίτερη σημασία.

3. H. G. Roher, *Talcott Parsons and American Sociology*, London: Nelson, 1974.

λον, καταλήγουν να προσδοκούν ότι ο καθένας θα συνεχίσει να δρα με τον τρόπο που παρέχει την μέγιστη ικανοποίηση στον άλλον. Ο γάμος θα αναπτυχθεί με τους δικούς του άγραφους (ή ακόμη και τυπικούς) κανόνες συμπεριφοράς. Ο κάθε σύζυγος ίσως καταλήξει να προσδοκά από τον άλλον να ανέχεται κάποιες μικροαπιστίες ή να συμμετέχει στο νοικοκυριό, θεωρώντας μάλιστα ότι κάτι τέτοιο συνιστά υποχρέωση του άλλου μέρους. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, και οι δύο σύζυγοι μπορεί τελικά να καταλήξουν να πιστεύουν στην 'εφρόντα του γάμου', μολονότι πριν από τον δεσμό τους ίσως να γελούσαν με μια τέτοια ιδέα.

Ας επιστρέψουμε όμως στην ορολογία του Πάρσονς, ο οποίος θεωρεί ότι επί τη βάση αυτών των προσδοκιών της διάδρασης, αναπτύσσεται ένα σύστημα 'ρόλων κοινωνικής θέσης': δηλαδή ένα ολόκληρο δίκτυο κοινωνικών θέσεων στις οποίες προστίθενται προσδοκίες συμπεριφοράς, καθώς και ανταμοιβές ή κυρώσεις για την εκπλήρωση ή μη εκπλήρωση αυτών των προσδοκιών. Η εν λόγω διαδικασία καλείται 'θεσμιοποίηση' και συνίσταται στην σχετική κρυστάλλωση των διάφορων κοινωνικών σχέσεων στον χρόνο, κατά τρόπο ώστε η συμπεριφορά που αντιστοιχεί στον κάθε ρόλο να παραμένει σταθερή, ανεξάρτητα από το ποιο άτομο τον κατέχει. Σε αυτήν την οπτική λοιπόν, η κοινωνία με όλους τους επιμέρους θεσμούς της αντιμετωπίζεται ως ένα δίκτυο κοινωνικών ρόλων, ο καθένας από τους οποίους διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες και αξίες.

Η μονάδα δράσης περιέχει λοιπόν, σε εμβουακή μορφή, το κοινωνικό σύστημα. Αλλά όχι μόνον. Η διαδικασία της θεσμιοποίησης και ο τρόπος ανάπτυξης του κοινωνικού συστήματος προϋποθέτει άλλα τρία συστήματα. Πρώτον, προϋποθέτει ένα υποκείμενο που αποσκοπεί στην μέγιστη ικανοποίηση (δηλαδή ένα σύστημα προσωπικότητας). Δεύτερον, προϋποθέτει ότι πίσω από το κοινωνικό σύστημα βρίσκεται ένα σύστημα ευρύτερων αξιών, οι οποίες προσδίδουν συνοχή στους διάφορους κανόνες που αντιστοιχούν στους διάφορους ρόλους (δηλαδή ένα πολιτισμικό σύστημα). Και, τρίτον, προϋποθέτει ένα φυσικό περιβάλλον στο οποίο πρέπει να προσαρμόζεται η κοινωνία (δηλαδή ένα βιολογικό οργανισμό). Σε αυτό μόλις το στάδιο οργάνωσης των σχετικών εννοιών, η θεωρία του Πάρσονς απαιτεί τουλάχιστον εξήντα τέσσερις καινούργιες 'αρχιεπιθέσεις' ταξινόμησης, με τις οποίες δεν πρόκειται βεβαίως να ασχοληθώ.

- τους δικούς του τρόπους αντιμετώπισης των όποιων αποκλίσεων ή δυσλειτουργιών (ολοκλήρωση).
4. Κάθε σύστημα πρέπει να διατηρείται όσο το δυνατόν περισσότερο σε κατάσταση ισορροπίας (διατήρηση προτύπων). Το προαπαιτούμενο αυτό είναι διαφορετικό από το προηγούμενο, όπως θα φανεί και με τα παραδείγματα που ακολουθούν.

Πίνακας 3.1. παρατηρούμε την οργάνωση των υποσυστημάτων και τα λειτουργικά προαπαιτούμενα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1 Υποσυστήματα και λειτουργικά προαπαιτούμενα

ΚΛΙΤΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ	ΕΠΙΤΕΥΞΗ ΣΤΟΧΩΝ	ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ	ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΠΡΟΤΥΠΩΝ
Γενικό σύστημα (δημιουργία, διατήρηση, ανάπτυξη, μεταμόρφωση στην ανάπτυξη)	Βιολογικός οργανισμός: το σημείο συνάντησης ανάμεσα στον φυσικό κόσμο και τα νοήματα (κινήσεις, αξίες) που απαρτίζουν τον κόσμο της δράσης.	Σύστημα προοπτικής: διαμορφώνεται κατά την κοινωνικοποίηση επιτρέποντας την εσωτερική-ση των πολιτιστικών αξιών και των κοινωνικών κανόνων. Πρόκειται για το υποσύστημα διά του οποίου το αμέσως ανώτερο σύστημα επιτυγχάνει τους στόχους του.	Κοινωνικό σύστημα: το σύστημα των κοινωνικών θέσεων και ρόλων, που διέπεται από κανόνες, οι οποίοι προσδιορίζουν την κοινωνικά επιτρεπτή δράση.	Πολιτιστικό σύστημα: οι γενικές ιδέες, τα ιδανικά και οι αξίες του αμέσως ανώτερου συστήματος, όπως χροστώνονται στους κανόνες του κοινωνικού συστήματος και εσωτερικεύονται στο σύστημα της προσωπικότητας.
Κοινωνικό σύστημα	Οικονομία: το σημείο συνάντησης ανάμεσα στην κοινωνική οργάνωση και την φύση.	Πολιτικό σύστημα: περιλαμβάνει όλες ανεξαιρέτως τις μορφές λήψης αποφάσεων και αξιοποίησης πόρων.	Κοινωνική κοινότητα: οι θεσμοί του κοινωνικού ελέγχου, που επεκτείνονται από το νομοθετικό σύστημα ως τους άγραφους κανόνες συμπεριφοράς.	Διαδικασία κοινωνικοποίησης: η διατήρηση διατήρηση των αξιών και κανόνων του κοινωνικού συστήματος.

- Δεύτερο κατά σειρά επίπεδο: το σύστημα δράσης, όπου συγκαταλέγεται στιδήποτε περιέχεται στην μονάδα δράσης.
- Τρίτο κατά σειρά επίπεδο: το υποσύστημα της δράσης, δηλαδή το σύστημα προσωπικότητας, μαζί με όλα τα πολιτισμικά, βιολογικά και κοινωνικά συστήματα.
- Τέταρτο κατά σειρά επίπεδο: υποσυστήματα υποσυστημάτων. Τα υποσυστήματα του κοινωνικού (υπο-)συστήματος είναι το πολιτικό σύστημα, το σύστημα κοινωνικοποίησης, η οικονομία και η 'κοινωνική κοινότητα' (με την οποία θα ασχοληθώ στην συνέχεια).
- Πέμπτο κατά σειρά επίπεδο: υποσυστήματα υποσυστημάτων υποσυστημάτων. Τα υποσυστήματα αυτού του επιπέδου που ο Πάρσονς επεξεργάστηκε με κάποια πληρότητα, αναφέρονται κυρίως στην οικονομία: τα υποσυστήματα των οικονομικών δεσμεύσεων, το υποσύστημα κεφαλαιοποίησης, το υποσύστημα παραγωγής και το υποσύστημα οργάνωσης.

Είναι προφανές ότι αυτού του τύπου η θεωρητική ανάλυση θα μπορούσε να συνεχίζεται επ' άπειρον, αλλά θα περιοριστώ εδώ μόνον στο τρίτο και το τέταρτο επίπεδο αφαίρεσης. Πριν το κάνω, ας επισημάνω ένα γενικότερο ερώτημα που προκύπτει από την όλη διάταξη και που έχει να κάνει με το γιατί, σε κάθε επίπεδο ή στάδιο ανάλυσης, βρίσκουμε πάντοτε τέσσερα νέα υποσυστήματα. Η αναζήτηση μιας απάντησης στο ερώτημα αυτό μας επιστρέφει στον λειτουργισμό του Πάρσονς. Ο Πάρσονς υποστηρίζει ότι, κάθε σύστημα, σε οποιοδήποτε επίπεδο, οφείλει, προκειμένου να επιβιώσει, να ικανοποιεί τέσσερις ανάγκες ή απαιτήσεις - και άρα έτσι αναπτύσσεται ένα ειδικευμένο υποσύστημα που να μπορεί να ικανοποιεί την κάθε ξεχωριστή απαίτηση. Τα τέσσερα αυτά 'λειτουργικά προαπαιτούμενα', όπως τα αποκαλεί, είναι τα εξής:

- Κάθε σύστημα πρέπει να προσαρμόζεται στο περιβάλλον του (προσαρμογή).
- Κάθε σύστημα πρέπει να διαθέτει μέσα αξιοποίησης των πόρων του, προκειμένου να πετύχει τους στόχους του (επίτευξη στόχων).
- Κάθε σύστημα πρέπει να διαθέτει εσωτερική συνοχή και να διατηρεί τον ολοκληρωμένο συντονισμό των μερών του αναπτύσσοντας

φορά ανάμεσα στον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρομαι στα παιδιά μου και στον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρομαι στους φοιτητές μου.

2. Συγκινησιακότητα έναντι ουδετερότητας. Έχω την δυνατότητα είτε να ενεργοποιώ την πλήρη κλίμακα των συναισθημάτων μου (στην σχέση μου με τα παιδιά μου), είτε να αποφεύγω κάθε συναισθηματική εμπλοκή (στις σχέσεις μου με τους φοιτητές μου).

3. Ποιότητα έναντι επίδοσης. Έχω την δυνατότητα να εκτιμώ κάτι ή κάποιον είτε για την αξία τους καθεαυτήν (τα παιδιά μου) είτε για την χρησιμότητά τους, δηλαδή για τις εργαλειώδεις τους ιδιότητες (τους φοιτητές μου).

4. Διάχυση έναντι ιδιαιτερότητας. Έχω την δυνατότητα να δημιουργώ μια συνολική σχέση με όλες τις πλευρές κάποιου άλλου ανθρώπου (τα παιδιά μου) ή με μία μόνον από τις πλευρές τους (για παράδειγμα, με τους φοιτητές μου).

II παρουσίαση αυτής της πλευράς του παρσονικού σχήματος μπορεί να σταματήσει κάπου εδώ, αφού οι μεταβλητές προτύπων δεν θα μας ενδιαφαινεούσαν παρά μόνον όταν φθάσουμε στις κριτικές κατά του διμολειτουργισμού. Ας επιστρέψουμε λοιπόν στην συζήτηση περί συστημάτων – και περί των σχέσεων μεταξύ συστημάτων.

II κυβερνητική ιεραρχία

Στην Εισαγωγή αυτού του κεφαλαίου ανέφερα ότι η θεωρία της κοινωνικής δράσης του Πάρσονς είναι ταυτόχρονα και μια θεωρία περί ηγεμάτων – περί κανόνων, αξιών, συμβόλων και επικοινωνίας. Σύμφωνα με τον Πάρσονς λοιπόν, τα διάφορα συστήματα συνδέονται μεταξύ τους πρωτίτως μέσω της ανταλλαγής συμβολικών πληροφοριών. Το σύμβολο θεωρείται ως κάτι πολύτιμο όχι γι' αυτό που είναι καθαυτό, αλλά για τις πιθανές χρήσεις του. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ είναι το χρήμα. Ένα κέρμα, ως μεταλλικό αντικείμενο, είναι σχεδόν άχρηστο – έχει αξία, μόνον επειδή μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε για να αγοράσουμε κάτι. Κάθε υποσύστημα του κοινωνικού συστήματος, υποστηρίζει ο Πάρσονς, διαθέτει το αντίστοιχο σύμβολο ανταλλαγής πληροφοριών, έχει δηλαδή τον δικό του επικοινωνιακό κώδικα: η οικονομία ασχολείται με το χρήμα, το πολιτικό σύστημα

Ας συνοψίσουμε: η μονάδα δράσης περιέχει, σε εμβρυακή μορφή, τέσσερα υποσύστημα τα οποία προκύπτουν από την διαδικασία της θερμοποίησης, ενώ κάθε υποσύστημα εμπεριέχει τα δικά του περαιτέρω τέσσερα υποσύστημα. Σε κάθε επίπεδο, τα υποσύστημα που προβάλλονται, εκπληρώνουν τα αντίστοιχα τέσσερα λειτουργικά προαπαιτούμενα, τα οποία πρέπει σε κάθε περίπτωση να ικανοποιούνται προκειμένου το σύστημα να επιβιώσει. Σημασία πάντως εδώ έχει να συλλάβουμε την γενική ιδέα του όλου σχήματος παρά τις λεπτομέρειές του.

Τρόποι ανάλυσης της δράσης: οι μεταβλητές προτύπων

Προτού εξετάσουμε πώς τελικά η θεωρία του Πάρσονς εξηγεί την κοινωνική πραγματικότητα, ας ασχοληθούμε εν τάχει με τις λεγόμενες 'μεταβλητές προτύπων'. Η συγκεκριμένη έννοια δείχνει ακόμη πιο αναγλυφα τον απολύτως αφηρημένο και ταξινομητικό χαρακτήρα της σχέψης τού Πάρσονς. Αν συμπεριλάβουμε και τις μεταβλητές προτύπων στο όλο σχήμα, υπολογίζω ότι χρειαζόμαστε πεντακόσιες δώδεκα επιμέρους αρχιεπιθέσεις, χωρίς ακόμη να έχουμε φθάσει στο χαμηλότερο επίπεδο ανάλυσης, δηλαδή χωρίς να έχουμε ακόμη καταπιαστεί με την εξήγηση συγκεκριμένων φαινομένων από τον πραγματικό κόσμο της κοινωνίας. Εν πάση περιπτώσει, οι μεταβλητές προτύπων είναι κρίσιμες για την κατανόηση του δομολειτουργισμού επειδή με την έννοια αυτή ο Πάρσονς επιχειρεί να συγκεράσει δύο διαφορετικές μεταξύ τους θεωρητικές προσεγγίσεις: αφενός την βολονταριστική θεωρία της δράσης (που ασχολείται με τις ατομικές επιλογές) και αφετέρου την θεωρία των συστημάτων. Οι μεταβλητές προτύπων, λοιπόν, επιτρέπουν στον Πάρσονς να αντιμετωπίσει τόσο την ατομική δράση όσο και την συστηματική οργάνωση ως επιλογές μεταξύ εναλλακτικών δυνατοτήτων – ως θυμηθούμε εδώ από την προηγούμενη συζήτηση για την μονάδα δράσης ότι κάθε είδους δράση συνεπάγεται κάποιαν επιλογή. Υπάρχουν λοιπόν τέσσερα βασικά ζεύγη μεταβλητών προτύπων:

1. Μερικότητα έναντι οικουμενικότητας. Έχω την δυνατότητα να αντιμετωπίσω ένα αντικείμενο είτε ως ξεχωριστό και μοναδικό είτε ως εάν να ανήκει σε μια γενικότερη κατηγορία. Για παράδειγμα, η δια-

Αυτή η ιεραρχική διάταξη των συστημάτων, μαζί με το αξίωμα ότι όλα τα συστήματα τείνουν προς την ισορροπία, μας επιτρέπουν (επιτέλους!) να προσεγγίσουμε τον πραγματικό κόσμο και να προσπαθήσουμε να τον βάλουμε έτσι σε κάποια τάξη. Με άλλα λόγια, μπορούμε πλέον να θέσουμε το αφηρημένο σχήμα ταξινόμησης του Πάρσονς με λειτουργία. Μπορούμε επίσης να κάνουμε λόγο για δύο συγκεκριμένους αιτιακούς μηχανισμούς. Πρώτον, για τον μηχανισμό της 'ομοιοστατικής ισορροπίας', δια του οποίου η οποιαδήποτε σημαντική μεταβολή σε κάποιο υποσύστημα επηρεάζει και τα υπόλοιπα υποσυστήματα, που με την σειρά τους αντιδρούν με αντίστοιχες μεταβολές αποκαθιστώντας έτσι την αρχική κατάσταση ισορροπίας. Και δεύτερον, για τον μηχανισμό 'ανάδρασης', δια του οποίου τα υποσυστήματα με υψηλό επίπεδο πληροφορίας χρησιμοποιούν αυτήν την δυνατότητα επιλεκτικά για να ελέγξουν τα υποτελή υποσυστήματα.

Όσα προηγήθηκαν δεν συνιστούν πλήρη περιγραφή του συστήματος του Πάρσονς σε όλη του την περιπλοκότητα. Ορισμένα υποσυστήματα, τα οποία εδώ απλώς μνημονεύθηκαν, αναλύονται πολύ πιο λεπτομερειακά από τον ίδιο τον Πάρσονς, ενώ η θεωρία του περιέχει και άλλα επιχειρήματα πέραν των όσων εξετάστηκαν εδώ. Ωστόσο, αυτό που ημιοπάθησα να κάνω ήταν να παρουσιάσω το γενικό περίγραμμα της θεωρίας του κατά τρόπο που να αναδεικνύει για τον αναγνώστη την κεντρική ιδέα του παρσονικού εγχειρήματος, χωρίς, ελπίζω, να τον φέρνει στα πρόθυρα νευρικής κρίσης.

Αλλαγή και νεοτερικότητα

Ότα ακόλουθα παραδείγματα θα χρησιμοποιήσω το ρήμα 'εξηγώ' με κάποια χαλαρότητα, για να επιστρέψω στην συνέχεια στην επισήμανση που έχω ήδη κάνει, ότι δηλαδή το αναλυτικό σχήμα του Πάρσονς περισσότερο 'περιγράφει' παρά 'εξηγεί'. Ο Πάρσονς παρουσιάζει μια εξελικτική θεωρία της κοινωνικής αλλαγής, αξιοποιώντας και πάλι την αναλογία με τους βιολογικούς οργανισμούς. Αυτήν την φορά όμως η αναλογία αφορά, συγκεκριμένα, στον τρόπο με τον οποίο διαφείται και πολλαπλασιάζεται ένα κύτταρο. Οι περισσότεροι από μας θα έχουμε με δει επιστημονικά ντοκιμαντέρ γυρισμένα με μικροσκόπιο, που δεί-

με την εξουσία, ενώ στην κοινωνιακή κοινότητα το κρίσιμο συμβολικό στοιχείο είναι η επιρροή και στο σύστημα κοινωνικοποίησης η δέσμευση. Με την ανταλλαγή συμβολικών πόρων, κάθε σύστημα παραμένει σε ισορροπία προς τα υπόλοιπα, διατηρώντας ταυτόχρονα την αυτοτελείά του, δηλαδή τα δικά του όρια.

Ωστόσο, οι ανταλλαγές συμβολικών πληροφοριών μεταξύ των επιμέρους υποσυστημάτων της κοινωνίας έχουν και άλλη σημασία. Εδώ επιστρέφουμε στην αναλογία ανάμεσα αφενός στα συστήματα δράσης και αφετέρου στα έμβια συστήματα (αν όχι σε όλα ανεξαιρέτως τα συστήματα, αφού ο Πάρσονς αντλεί εδώ από την κυβερνητική την επιστήμη των συστημάτων). Η εξομοίωση όλων των συστημάτων ως προς την εσωτερική τους συγκρότηση συνεπάγεται λοιπόν ότι κάθε σύστημα ελέγχεται από εκείνο το υποσύστημά του που βρίσκεται στο υψηλότερο επίπεδο πληροφορίας και στο χαμηλότερο επίπεδο ενέργειας. Μπορούμε έτσι να κατασκευάσουμε μια ιεραρχία υποσυστημάτων, με χαμηλότερο εκείνο που περιλαμβάνει την υψηλότερη πληροφορία και την λιγότερη ενέργεια. Ο ίδιος ο Πάρσονς προσφέρει εδώ το σχήμα παράδειγμα του πλυντηρίου: ο πίνακας ελέγχου, που περιλαμβάνει μεγάλο μέρος προγραμματισμένων πληροφοριών, καταναλώνει ελάχιστη ηλεκτρική ενέργεια σε σύγκριση με τα μέρη που ελέγχει. Το χαμηλότερο υποσύστημα (ο κάδος του πλυντηρίου, στο παράδειγμα) ωθεί την ενέργεια προς τα πάνω στο όλο σύστημα, ενώ τα υποσυστήματα υψηλότερου ελέγχου διαχέτουν την πληροφορία προς τα κάτω. Μπορούμε έτσι να διατάξουμε με τα επιμέρους υποσυστήματα που είδαμε στον προηγούμενο Πίνακα 3.1 με τον τρόπο που βλέπουμε στον ακόλουθο Πίνακα 3.2:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2 Η κυβερνητική ιεραρχία

ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΡΑΣΗΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
Πολιτιστικό σύστημα	Σύστημα κοινωνικοποίησης
Κοινωνικό σύστημα	Κοινωνική κοινότητα
Σύστημα προσωπικότητας	Πολιτιστικό σύστημα
Βιολογικός οργανισμός	Οικονομικό σύστημα

χνουν κύτταρα να διαμορφώνονται στα δύο και μετά στα τέσσερα και ούτω καθεξής. Για τον Πάρσονς λοιπόν, η ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας μπορεί να ιδωθεί με τον ίδιο τρόπο. Οι απλές κοινωνίες μοιάζουν εδώ με το απλό κύτταρο, που αρχικά διαιρείται στα τέσσερα υποσυστήματα του γενικού συστήματος δράσης, τα οποία συνεχίζουν να υποδιαιρούνται στην συνέχεια. Η όλη διαδικασία συνεπάγεται τρία στάδια: το νέο υποσύστημα διαφοροποιείται, η νέα διάταξη υφίσταται μια διαδικασία προσαρμογής και επανολοκλήρωσης, και τελικά εγκαθιδρύεται ένα πιο γενικό σύστημα αξιών στο υψηλότερο επίπεδο κυβερνητικής - ένα σύστημα αξιών που αγκαλιάζει το νέο υποσύστημα.

Ο Πάρσονς μάς προσφέρει εδώ ένα συγκεκριμένο παράδειγμα: την μετάβαση από τις αγροτικές στις βιομηχανικές κοινωνίες. Η μετάβαση επέφερε τον διαχωρισμό του οικονομικού συστήματος από το σύστημα κοινωνικοποίησης. Ενώ δηλαδή στις προβιομηχανικές κοινωνίες η μονάδα της οικογένειας ήταν ταυτόχρονα και η κύρια μονάδα παραγωγής, η εκβιομηχάνιση εργλώβισε την εργασία στο εργαστάσιο ή το γραφείο και περιόρισε την οικογενειακή ζωή στο σπίτι. Σύμφωνα με τον Πάρσονς, ο διαχωρισμός αυτός οδήγησε σε μεγαλύτερες ικανότητες προσαρμογής: στις νέες βιομηχανικές μονάδες η εργασία εκτελείται πλέον πιο αποδοτικά και ορθολογικά, η παραγωγικότητα αυξανεται, ενώ η οικογένεια επιτελεί την λειτουργία της κοινωνικοποίησης με μεγαλύτερη επάρκεια ακριβώς επειδή έχει πλέον απογυμνωθεί από τις παλαιές οικονομικές της λειτουργίες. Η διαδικασία της ολοκλήρωσης είχε ως συνέπεια τον συντονισμό των δύο νέων υποσυστημάτων της οικονομίας και της κοινωνικοποίησης (για παράδειγμα, με τους νόμους που απαγορεύουν την παιδική εργασία ή προστατεύουν εργασιακά τις γυναίκες) και την ανάπτυξη μιας νέας οικονομικής ιεραρχίας στο εσωτερικό της ίδιας της οικογένειας, αφού ο πατέρας δεν είναι πλέον ο αρχηγός μιας παραγωγικής μονάδας όπως παλιότερα. Βεβαίως, τόσο το οικονομικό υποσύστημα όσο και το υποσύστημα κοινωνικοποίησης αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου οργανικού όλου, του κοινωνικού συστήματος και επομένως αλληλεπιδρούν και συντονίζονται με το πολιτικό υποσύστημα, και το υποσύστημα του κοινωνικού ελέγχου (της λεγόμενης κοινωνικής κοινότητας) κατά τρόπο που τελικά ενσωματώνει τους νέους κοινωνικούς ρόλους: τον ρόλο του πατέρα απο-

γινωμένο πλέον από τις παλαιότερες εξουσίες του, τον ρόλο του προέσταμένου στον χώρο εργασίας, και ούτω καθεξής.

Ένα άλλο παράδειγμα διολεγειουργιστικής εξέγερσης της κοινωνικής αλλαγής είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Πάρσονς επιχειρεί να εξηγήσει τις νεανικές υποκουλτούρες της μεταπολεμικής αμερικανικής κοινωνίας. 'Ο επιχείρημά του εδώ είναι ότι ο 20ός αιώνας αποτέλεσε μια τόσο ραγδαία περίοδο σημαντικών ιστορικών αλλαγών ώστε προκάλεσε αναπόφευκτα μεγάλες πιέσεις πάνω στην αμερικανική νεολαία. Οι πιέσεις αυτές οδήγησαν σε μια κατάστασι ανομίας (κατά την έννοια που δίνει στον όρο ο Ντυρκέμ), δηλαδή μιας κατάστασης όπου οι αξίες και οι κανόνες είχαν πλέον απωλέσει την αρχική σαφήνεια και ισχύ τους. Η εξέγερση του Πάρσονς αρχίζει εδώ με το πολιτισμικό σύστημα και με την επισήμανση ενός παράδοξου χαρακτηριστικού του αμερικανικού συστήματος αξιών: το γεγονός, δηλαδή, ότι στο επίκεντρό του βρίσκεται η αξία της ατομικής επιτυχίας και διάκρισης. Το παράδοξο, σύμφωνα με τον Πάρσονς, έγκειται στο ότι, κατά την επιδίωξη αυτής της αξίας, επιυχνύεται η δομική διαφοροποίηση, αφού η κοινωνία γίνεται πιο σύνθετη, με ολόένα πιο γρήγορο ρυθμό, ενώ τα πρότυπα αξιών αλλάζουν ταχύτατα και εύκολα θεωρούνται ξεπερασμένα. Ταυτόχρονα, οι αυξημένες διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της κοινωνίας σημαίνουν ότι η ατομική επιτυχία είναι πλέον ζητήμα επαγγελματικής κυρίως εξειδίκευσης.

Η όλη μεταβολή καθιστά την νεολαία προβληματική με διάφορους τρόπους. Η εκπαίδευση και η μαθητεία διαρκούν περισσότερο. Έτσι, την εποχή που κάποτε θα περνούσαν στην ενηλικίωση, οι νέοι συνεχίζουν να είναι εξαρτημένοι από την οικογένεια, παρότι στο επίκεντρο της ζωής τους δεν βρίσκεται πλέον η οικογένειά τους, αλλά οι άλλοι συνομηλικοί τους, η λεγόμενη 'ομάδα ομολόγων'. Από την άλλη πλευρά, η αυξημένη διαφοροποίηση των ρόλων συνεπάγεται ότι η εξάρτηση του νέου από την οικογένειά του διαρκεί περισσότερο από ό,τι παλαιότερα. Αυτό ενδέχεται να προκαλέσει προβλήματα αργότερα, όταν φθάσει ο κυριός που τα παιδιά θα εγκαταλείψουν την οικογενειακή εστία. Ταυτόχρονα, η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των κοινωνικών σχέσεων εξοιθενίζει ακόμη περισσότερο τους παραδοσιακούς δεσμούς και η εξέλιξη αυτή αντανακλάται κυρίως σε αλλαγές στην σεξουαλική συμπεριφομή, όπου η αντίθεση με τις παραδοσιακές αξίες είναι πολύ πιο εμφανής.

Στο πλαίσιο αυτό, οι νεανικές υποκουλτούρες επιτελούν, κατά τον Πάρσονς, αρνητικές όσο και θετικές λειτουργίες. Από την μια πλευρά, μπορούν να είναι απλώς εξεγερσιακές, απορροίπτοντας τις παραδοσιακές αξίες και το κεντρικό σύστημα αξιών χωρίς να έχουν να προτείνουν κάτι άλλο στην θέση τους. Από την άλλη πλευρά όμως, οι νεανικές υποκουλτούρες μπορεί να είναι και τα μέσα για τον μετασχηματισμό και τον εκσυγχρονισμό των παραδοσιακών συστημάτων αξιών και για την καθιέρωση νέων αξιών. Και τούτο, αφού είναι αυτές κυρίως που παρέχουν κοινωνική στήριξη στο άτομο κατά την μακρά εκείνη περίοδο στην οποία έχει εγκαταλείψει την οικογένειά του, χωρίς όμως να είναι ακάμη σε θέση να δημιουργήσει την δική του οικογένεια. Στην πραγματικότητα, οι περισσότερες νεανικές υποκουλτούρες παρουσιάζουν και τις δύο αυτές πλευρές, οι οποίες βεβαίως περιέχουν πάντοτε και το ενδεχόμενο της σύγκρουσης.

Έτσι, η αλλαγή και η σύγκρουση εξηγούνται από τον Πάρσονς με όρους συνεχών εξελικτικών προσαρμογών ανάμεσα στα διαφορετικά υποσυστήματα. Πρέπει να σημειωθεί ότι, ανεξάρτητα από την εξηγητική της αξία, η όλη ανάλυση συλλαμβάνει τον δυναμισμό και τις εντάσεις του σύγχρονου κόσμου, αφού βασίζεται στην διαπίστωση ότι ζούμε σε ολόένα και μεγαλύτερες κοινότητες ανθρώπων, ότι υφιστάμεθα συνεχείς διαφοροποιήσεις και ότι δρούμε πρωτίτως ορθολογικά, με κύριο γνώμονα αφηρημένους κανόνες και οικουμενικές αξίες. Επομένως, η απόπειρα του Πάρσονς να εξηγήσει το συγκεκριμένο φαινόμενο (τις νεανικές υποκουλτούρες της αμερικανικής κοινωνίας) διά των λειτουργιών που αυτό υπηρρεί, αποτυπώνει την συνολική του αντίληψη για την κοινωνική αλλαγή και για το πώς αυτή επηρεάζει τις διαδικασίες διαμόρφωσης των ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

ΟΙ ΡΙΖΙΜΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Όπως έχω ήδη επιστημάνει, η θεωρία της δράσης του Πάρσονς αποτελεί την πληρέστερη απόπειρα στον συγκεκριμένο χώρο της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας. Από αυτήν την άποψη, οι υπόλοιπες παραλλαγές των θεωριών δράσης μπορούν εν πολλοίς να θεωρηθούν προϊόντα του

κατακερματισμού του παρσονικού σχήματος. Ας δούμε λοιπόν ποιες είναι οι κύριες μορφές αυτού του κατακερματισμού. Όσο ζούσε ακόμη ο Πάρσονς, η κριτική του δομολειτουργισμού είχε ήδη πάρει τρεις κύριες κατευθύνσεις. Η πρώτη γραμμική κριτικής είχε να κάνει με την διάκριση ανάμεσα στα προβλήματα λογικής και στα προβλήματα ουσίας που προκύπτουν από την παρσονική θεωρία. Δεν νομίζω ωστόσο ότι η συγκεκριμένη γραμμική κριτικής οδήγηε πουθενά: ένα πρόβλημα λογικής είχε σε μια θεωρία δηλώνει επίσης ότι η θεωρία έχει συλλάβει λανθασμένα όσα προσπαθεί να εξηγήσει. Η δεύτερη γραμμική κριτικής είχε να κάνει με την επισήμανση ότι η παρσονική θεωρία δεν παράγει ελέγξιμες προτάσεις για τον κόσμο. Η κριτική αυτή έχει ίσως μεγάλη δόση αληθείας, αλλά όπως έχω ήδη επιστημάνει, το στοιχείο αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει το μοναδικό κριτήριο με το οποίο μπορούν να κριθούν οι θεωρίες, αφού η σύμφυτη πολυπλοκότητα του κοινωνικού κόσμου κιόλας και η αδυναμία μας να διενεργήσουμε πειράματα καθιστούν πολύ δύσκολη την διατύπωση ελέγξιμων υποθέσεων. Η τρίτη γραμμική κριτικής όμως είναι εκείνη που κυρίως θα μας απασχολήσει εδώ, καθώς έχει να κάνει με την πραγματική εξηγητική χρησιμότητα της παρσονικής θεωρίας (ιδιαιτέρως της αναλογίας μεταξύ κοινωνικών και βιολογικών συστημάτων) και με τα θεωρητικά προβλήματα της μετάβασης που επιχειρεί ο Πάρσονς από την ανάλυση της υποκειμενικής δράσης (άτομο) στην ανάλυση της αντικειμενικής δομής (κοινωνία).

1) Δομολειτουργισμός ως Ουτοπία: τα προβλήματα της σύγκρουσης και της αλλαγής

Μεγάλα διατυπώνεται η άποψη ότι η εικόνα της κοινωνικής ζωής που μιας προσφέρει ο Πάρσονς, με την έμφραση που δίνει στην ισορροπία, τις ισοδύναμες ανταλλαγές και τις λειτουργικές σχέσεις, δεν μπορεί να καταστήσει κατανοητή την κοινωνική αλλαγή και την σύγκρουση. Ο Ρίλφ Ντάρφεντορφ μάλιστα έχει χαρακτηρίσει την παρσονική σύλληψη ως μια μορφή Ουτοπίας: ως την απεικόνιση μιας απόλυτα καλής ή απόλυτα κακής κοινωνίας, ενός κοινωνικού κόσμου σε ισορροπία, χωρίς αίσθηση της ιστορίας και χωρίς καμία ουσιαστική αλλαγή στο εσωτερικό του. Παρόμοιες κριτικές συχνά φθάνουν στο σημείο να υποστηρί-

ζουν ότι η θεωρία του Πάρσονς δεν είναι παρά η θεωρητική εκλογίκευση ενός πολιτικού και κοινωνικού συντηρητισμού, αφού οι εισοδηματικές ανισότητες και η κοινωνική στρωμάτωση αντιμετωπίζονται ως λειτουργικοί παράγοντες που συντείνουν στην διατήρηση του συστήματος, όπως εξάλλου συμβαίνει και με τις διαφοροποιημένες κοινωνικές θέσεις. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο λοιπόν, η εξουσία αντιμετωπίζεται ως ένας πόρος εξ ανάγκης κατανεμημένος άνισα, αλλά με τον πιο λειτουργικό τρόπο για την επίτευξη των σκοπών του συστήματος. Τα πάντα δηλαδή θεωρούνται τέλεια.

Σκόπιμα όμως αναφέρθηκε προηγουμένως στο πώς ο Πάρσονς συλλαμβάνει την κοινωνική αλλαγή και πώς προσπαθεί να εξηγήσει το φαινόμενο της νεανικής υποκουλτούρας, για να δείξω, ακριβώς, ότι αυτό το είδος κριτικής του Πάρσονς για συντηρητισμό βασίζεται σε παρανοήσεις. Μάλιστα, καθ' όλην την περίοδο στην οποία έγραφε ο Πάρσονς, άλλοι στοχαστές, διόλου συντηρητικοί σε πολιτικό προσανατολισμό, χρησιμοποίησαν το ίδιο αναλυτικό πλαίσιο για να κατανοήσουν την αλλαγή με διαφορετικό τρόπο. Ο Ρόμπερτ Μέρτον, για παράδειγμα, υποστήριξε ότι η εμφαση στην λειτουργική ενότητα και ισοροπία του συστήματος αποσπά την προσοχή μας από άλλα, πιο κρίσιμα ερωτήματα, που σχετίζονται με τον ακριβή βαθμό της συστημικής ενότητας και ισοροπίας, καθώς και με τους τρόπους με τους οποίους αυτές επιτυγχάνονται. Επίσης, ο Μέρτον, κινούμενος κριτικά αλλά πάντοτε εντός της ευρύτερης παρσονικής προβληματικής, προέβη σε δύο σημαντικότερες θεωρητικές διακρίσεις. Η πρώτη είναι εκείνη ανάμεσα στις 'έκδηλες' και τις 'λανθάνουσες' λειτουργίες ενός συστήματος (αντίστοιχες με εκείνες ανάμεσα στις ηθελγημένες και τις ακούσιες συνέπειες της δράσης). Η δεύτερη διάκριση του Μέρτον, εκείνη ανάμεσα στην 'λειτουργία' και την 'δυσλειτουργία', αποσκοπεί στην πληρέστερη κατανόηση της αλλαγής και της σύγκρουσης.⁴ Σε παρόμοιο κριτικό

4. Βλ. R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, Ill.: The Free Press, 1968. Κατά τον Μέρτον, οι έκδηλες και οι λανθάνουσες λειτουργίες αφορούν πρωτίστως στην συνείδηση του κοινωνικού υποκειμένου: οι πρώτες γίνονται αντιληπτές στις συνέπειές τους, ενώ οι δεύτερες παραμένουν άγνωστες ή ανομολόγητες. Η διάκριση συναρτάται με την επανεπεξεργασία στην η οποία υποβάλλει ο Μέρτον την βεβαιωμένη έννοια των ακούσιων συνεπειών της δράσης. Η διάκριση, πάλι, ανάμεσα

ινεύμα, ο Άλβιν Γκούλντνερ επισήμανε ότι η προβλεπόμενη από τον Πάρσονς ολοκλήρωση του κοινωνικού συστήματος δυνητικά συνεπάγεται τα πάντα, από την πλήρη αλληλεξάρτηση των μερών μέχρι την σχετική τους ανεξαρτησία.⁵ Ο Μέρτον και ο Γκούλντνερ, βεβαίως, θεωρημύσαν ότι η κοινωνική θεωρία δεν μπορεί ούτε πρέπει να έχει τις τεμικότητες εξηγητικές αξιώσεις που της απέδιδε ο Πάρσονς. Ο Μέρτον, μάλιστα, είναι εκείνος που εισήγαγε την ιδέα της 'μέσης θεωρίας' (ή απλώς, μεσαίας κλίμακας), με το σκεπτικό ότι η θεωρητική γενίκευση για να είναι όντως χρήσιμη, δεν πρέπει να αποφαίνεται αφηρημένα για το σύνολο του κοινωνικού συστήματος, αλλά σφείλει να είναι ιεραρχημένη στην ανάλυση των επιμέρους (και συγκεκριμένων) μερών του. Τέλος, ο Λιούις Κάξερ εξέφρασε την άποψη ότι η εκδήλωση της κοινωνικής σύγκρουσης παίζει ζωτικό ρόλο στην συστημική ολοκλήρωσή, καθώς εκτονώνει τις εσωτερικές πιέσεις του συστήματος και θέτει ως κίνηση μίαν αλυσίδα προσαρμογών - κάτι ανάλογο, δηλαδή, με όσα υποστηρίζει ο Πάρσονς για τις νεανικές υποκουλτούρες.⁶

Αν λοιπόν ο Πάρσονς τραβεί στα άκρα την αναλογία ανάμεσα στο κοινωνικό και το βιολογικό σύστημα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι κριτικές που μόλις παρουσιάστηκαν (κυρίως εκείνες του Μέρτον και του Γκούλντνερ) απομακρύνονται από την ταύτιση των δύο αυτών συστημάτων προσπαθώντας να διερευνήσουν τις διαφορές τους.

Γεωλογοτικές και λειτουργικές εξηγήσεις

Στο σημείο αυτό συναντάμε, όντως, την πιο σημαντική κριτική της παρσονικής θεωρίας: την αδυναμία του δομολειτουργισμού να συλλάβει τις συνδέσεις που έχουν οι διαφορές ανάμεσα στα βιολογικά και τα κοινων-

5. Η λειτουργία και την δυσλειτουργία επιτρέπει στον Μέρτον να αποφύγει την ιδιαίτερη εικόνα της κοινωνικής ευταξίας και ισοροπίας που φιλοτεχνεί ο παρσονικός δομολειτουργισμός και να περιλάβει στο φάσμα της ανάλυσής του τα φαινόμενα της αλλαγής και της σύγκρουσης χωρίς απλώς να τα ανάγει στην τελική συμβολή τους στην αποκατάσταση της ισοροπίας. Ως προς το σημείο αυτό, ο Μέρτον βρίσκεται ανάμεσα στον δομολειτουργισμό και την θεωρία συγκρούσεων. [Σ.τ.Ε.]

6. Βλ. A. W. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, ό.π.

7. Βλ. L. Coser, *The Functions of Social Conflict*, Glencoe, NJ.: The Free Press, 1956.

νικά συστήματα. Το αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας είναι ότι η προ-σέγγιση του Πάρσονς καταλήγει να εξομοιώνει μια θεωρία περί ατόμων με μια θεωρία περί κοινωνιών. Ο άνθρωπος είναι, βεβαίως, και βιολογικός οργανισμός, όμως κάτι ανάλογο δεν ισχύει και για την κοινωνία.

Το βασικό ανεπιχειρήσιμο στην παρσονική εξομείωση του λόγου περί ατόμου με τον λόγο περί κοινωνίας είναι ότι ο ισχυρισμός πως τα κοινωνικά συστήματα έχουν ανάγκες που πρέπει να εκπληρώνονται προκειμένου αυτά να επιβιώνουν, είναι αβάσιμος. Οι επικριτές του Πάρσονς υποστηρίζουν ότι στην πράξη ένας τέτοιος ισχυρισμός δεν έχει νόημα: αν όντως οι κοινωνίες είχαν ανάγκες επιβίωσης όπως και τα άτομα, τότε δεν θα έπρεπε ορισμένες από αυτές στην μακρόχρονη ανθρώπινη ιστορία να είχαν 'πεθάνει', επειδή συνέβη να μην εκπληρώνουν τα λειτουργικά προσαρμοζόμενα του Πάρσονς; Δυστυχώς όμως για τον δομολειτουργισμό, τέτοια ιστορικά παραδείγματα δεν υπάρχουν (με την πιθανή ίσως εξαίρεση κάποιων πολύ απλών και πρωτόγονων ανθρώπινων κοινοτήτων). Αν δούμε την ανθρώπινη ιστορία με τους όρους του Πάρσονς, εκείνο που συνήθως συμβαίνει είναι ότι μια κοινωνία λιγότερο προσαρμοσμένη στο περιβάλλον της αφομοιώνεται, μέσω στρατιωτικών ή οικονομικών κατακτήσεων, από κάποια περισσότερο προσαρμοστική κοινωνία. Η πρώτη κοινωνία δεν εξαφανίζεται, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει, ίσως σε τροποποιημένη μορφή, ως τμήμα της καλύτερα προσαρμοσμένης κοινωνίας.

Έτσι, για παράδειγμα, ορισμένες αμερικανικές φυλές ιθαγενών σαβόθηκαν από τις στρατιωτικές κατακτήσεις, ενώ άλλες εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα ως ξεχωριστά τμήματα της αμερικανικής κοινωνίας. Η διαφορά όμως ανάμεσα σε όσες αφομοιώθηκαν και σε εκείνες που επέζησαν δεν είχε να κάνει μόνον με τις ίδιες και τις λειτουργικές τους ανάγκες, αλλά και με άλλους εξωγενείς παράγοντες, όπως πρώτιστως οι στάσεις των λευκών αποίκων απέναντι τους. Ακόμη κι έτσι όμως, ο όρος 'επιβίωση' ίσως δεν είναι εδώ απολύτως ορθός ή ακριβής, αφού δημιουργεί την λανθασμένη εντύπωση ότι οι κοινότητες που με κάποιον τρόπο συνέβη να 'επιβιώσουν' ή να 'σωθούν', παρέμειναν απολύτως ίδιες. Ένα άλλο, ακόμη πιο διαφωτιστικό παράδειγμα εδώ είναι ο τρόπος με τον οποίο η αγροτική οικονομία στην Νοτία και την Λατινική Αμερική ενσωματώθηκε σταδιακά μέσα στο βιομηχανικό σύστημα

της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης. Επομένως, ο βασικός ισχυρισμός του Πάρσονς θα είχε βάση μόνον αν οι διαφορετικές κοινωνίες έμοιαζαν όντως με διαφορετικά είδη ζώων που μάχονται για την επιβίωση.

Οι επικριτές του Πάρσονς ισχυρίζονται επίσης ότι ο ισχυρισμός αυτός, ότι δηλαδή το κοινωνικό σύστημα διέπεται από ανάγκες, δεν εξηγεί τίποτ' από μόνος του και το πως ικανοποιούνται αυτές οι ανάγκες. Θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να πούμε ότι οι σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες έχουν την ανάγκη σύνθετων εκπαιδευτικών συστημάτων. Ούτε, η Βρετανία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ (όλες τους κοινωνίες που βρίσκονται στο ίδιο περίπου στάδιο ανάπτυξης) έχουν διαφορετικά συστήματα εκπαίδευσης. Μια ανάγκη μπορεί λοιπόν να ικανοποιηθεί με πολλούς τρόπους και η απλή επισήμανση της ύπαρξής της δεν εξηγεί το πως ικανοποιείται. Επιπλέον, όπως επισημαίνει ο Άντονι Γκίντενς στην κριτική του ενάντια στον λειτουργισμό, μια πλήρης κοινωνιολογική εξήγηση πρέπει να περιέχει κάποια αντίληψη περί αιτιότητας και μιας κάποιας, στοιχειώδη έστω, αναφορά στον απροδικαστο χαρακτήρα της υποκειμενικής δράσης. Αυτό όμως που κάνει ο λειτουργισμός, να εξηγεί δηλαδή ένα φαινόμενο δια της λειτουργίας που συμβαίνει να επιτελεί, ακυρώνει οποιαδήποτε έννοια αιτιότητας. Για να επιτελεί μια λειτουργία (την οποιαδήποτε λειτουργία), ένα φαινόμενο (το οποιοδήποτε φαινόμενο) πρέπει πρώτα να υπάρχει, να έχει προκύψει το ίδιο. Αν όμως αναγορεύσουμε την λειτουργία που έχει στην πορεία προκύψει (επειδή το φαινόμενο υπάρχει ήδη) σε αιτία της δημιουργίας του ίδιου του φαινομένου, τότε παραβιάζουμε κατάφωρα την λογική ακολουθία των πραγμάτων, αφού παρουσιάζουμε το αιτιατό ως αίτιο και το αίτιο ως αιτιατό. Η λογική του λειτουργισμού είναι λοιπόν πρωθύτης και ανακόλουθη.

Είπα προηγουμένως ότι η πρώτη γραμμή κριτικής κατά του Πάρσονς δεν θα ίσχυε αν τα κοινωνικά συστήματα έμοιαζαν όντως με τα μέλη του ζωικού βασιλείου - αλλά δεν μοιάζουν. Η δεύτερη και η τρίτη γραμμές κριτικής δεν θα ίσχυαν αν η οντότητα 'κοινωνία' ήταν ίδια με την οντότητα 'άτομο' - αλλά δεν είναι. Και οι τρεις γραμμές κριτικής εναντίον του Πάρσονς θα κατέρρεαν, αν ένα κοινωνικό σύστημα θέλετε όντως κάποιο υποσύστημα από αισθητήρια όργανα που θα αιθάνονταν διάφορες ανάγκες (για παράδειγμα, την ανάγκη ενός εκ-

παιδευτικού συστήματος), όπως το σώμα αισθάνεται την πείνα. Αν αυτή η αισθητηριακή εμπειρία θα μπορούσε στην συνέχεια να μεταβιβάζεται στον εγκέφαλο του κοινωνικού συστήματος μεταφρασμένη σε συμβολική σκέψη από κάποιο νευρικό υποσύστημα του κοινωνικού οργανισμού. Αν το κοινωνικό σύστημα θα μπορούσε να αποφασίζει πώς ακριβώς θέλει να ικανοποιεί τις ανάγκες του (για παράδειγμα, τι είδους εκπαιδευτικό σύστημα επιθυμεί) και μετά να στέλνει τις κατάλληλες εντολές στα επιμέρους όργανά του για εκτέλεση. Τίποτε όμως από αυτά δεν συμβαίνει, αφού οι κοινωνίες απλώς δεν έχουν ανάγκες, επιθυμίες και στόχους όπως τα άτομα.

Η βασική διαφορά έγκειται, βεβαίως, στο ότι ο ανθρώπινος οργανισμός αποτελείται από μέρη τα οποία δεν είναι ικανά για ανεξάρτητη ανακλαστική σκέψη και άρα ελέγχονται όλα από ένα μόνον τμήμα του οργανισμού που έχει αυτή την ικανότητα - μόνον στα κινούμενα σχέδια το στομάχι τσακώνεται με τα πόδια και την ουρά. Τα κοινωνικά συστήματα όμως, σύμφωνα με τον ίδιο τον Πάρσονς, αποτελούνται από μέρη που είναι ικανά για ανακλαστική σκέψη στις αντίστοιχες θέσεις που καθένα από αυτά κατέχει. Συνεπώς, οι οργανικοί δεσμοί μεταξύ τους είναι πολύ διαφορετικοί από εκείνους που συνεχουν τα μέλη του σώματος. Ωστόσο, ο Πάρσονς αδυνατεί να συναγάγει το αναγκαίο λογικό συμπέρασμα από αυτήν την διαφορά και να αναγνωρίσει ότι το κοινωνικό σύστημα είναι ριζικά διαφορετικό από τα οργανικά συστήματα.

Υλικά και κανονιστικά συμφέροντα

Εδώ πρέπει να αναφερθούμε σε δύο πολύ γνωστά άρθρα του Ντέιβιντ Λόκγουντ, που δημοσιεύθηκαν ενόσω ο Πάρσονς κυριαρχούσε ακόμη στην κοινωνιολογία. Πρόκειται για κείμενα που τονίζουν, ακριβώς, την διαφορά ανάμεσα αφενός στους ανθρώπους ως οργανισμούς και αφετέρου στις κοινωνίες ως συστήματα - και το κάνουν, επιστημονικά εκείνες τις ιδιότητες του κοινωνικού κόσμου τις οποίες ο δομολειτουργισμός απλώς αδυνατεί να συλλάβει.

Ας θυμηθούμε πρώτα ότι στο επίκεντρο της θεωρίας του Πάρσονς βρίσκονται τα νοήματα: οι αξίες και οι κανόνες γύρω από τους οποίους

ως οργανώνονται τόσο το σύστημα δράσης όσο και το κοινωνικό σύστημα. Ο Λόκγουντ όμως τονίζει εδώ ότι στην κοινωνική ζωή δεν υπάρχουν μόνον νοήματα, αλλά δρα και ένας άλλος παράγοντας, το 'υλικό υπόστρωμα' όπως το αποκαλεί, το οποίο συνίσταται από:

τα εξ αντικειμένου διαφορετικά μέσα δράσης που έχει το κάθε υποκείμενο, τα οποία, με την σειρά τους, προκαλούν διαφοροποιήσεις στις ευκαιρίες που του παρέχονται και τα οποία, ως συνέπεια, δημιουργούν συμφέροντα πέραν των όσων προβλέπουν οι ισχύοντες κοινωνικοί κανόνες - δηλαδή, συμφέροντα αντίθετα από εκείνα που ωθούν το υποκείμενο να συμμορφώνεται προς το δέον γενέσθαι.⁷

Επομένως, η οργάνωση της κοινωνικής ζωής εξαρτάται από τις διαφορετικές δυνατότητες των ανθρώπων σύμφωνα με τα αγαθά και την ιδιαιτερία που ο καθένας κατέχει και, συνεπώς, από τους διαφορετικούς τρόπους ζωής που απορρέουν από την άνιση αυτή κατανομή. Για και στις ΗΠΑ η κατανομή αγαθών και η κατανομή επαγγελματικών μισθόντων έχουν τέτοια μορφή ώστε να δημιουργούν διαφορετικά υλικό συμφέρον των λευκών μπροστά να συνίσταται στην διατήρηση των φυλετικών διακρίσεων - και τούτο ενδέχεται τελικά να έχει μεγαλύτερη σημασία από την συμμόρφωση προς το κεντρικό σύστημα των κοινωνικών αξιών, που περιλαμβανεί, βεβαίως, την ιδέα της φυλετικής ισοτιμίας. Κατά παρόμοιο τρόπο, θα μπορούσε κανείς να πει (με αρκετή μάστιχα, δόση αλήθειας) πως ο λόγος που μας κάνει να πηγαίνουμε κάθε μέρα στην δουλειά μας δεν είναι ότι επιθυμούμε την συμμόρφωση προς κάποιο σύστημα κανόνων που αναγορεύει την εργασία ως θετική κοινωνική αξία, αλλά ένα πολύ πιο πεζό κίνητρο - ότι, δηλαδή, θέλουμε απλώς να βγάλουμε το ψωμί μας. Ας το σκεφθούμε λίγο: άσχετα, για ποιον ακριβώς λόγο εργαζόμαστε;

⁷ Πλ. D. Lockwood, "Some remarks on The Social System", στο: N. J. Demereth, & R. A. Iverson (επιμ.), *System, Change and Conflict: A reader on contemporary sociological theory and the debate over functionalism*, New York: The Free Press, 1964.

Στο δεύτερο άρθρο του,⁸ ο Λόκγουντ διακρίνει ανάμεσα στην 'κοινωνική ολοκλήρωση' (που αφορά στις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων) και στην 'συστημική ολοκλήρωση' (που αφορά στις σχέσεις ανάμεσα στα διαφορετικά μέρη του συστήματος). Με βάση αυτήν την διάκριση λοιπόν, θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από τάσεις κοινωνικής ή κανονιστικής ολοκλήρωσης, αλλά όχι από τάσεις συστημικής ολοκλήρωσης. Μια οικονομική κρίση, για παράδειγμα, ασφαλώς μπορεί να εκληφθεί ως ένδειξη ανισορροπίας του συστήματος, ως έλλειψη συστημικής ολοκλήρωσης. Ωστόσο, μέσα στην κρίση οι άνθρωποι ίσως εξακολουθούν να είναι δεμένοι με τις αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας τους παρά τις οικονομικές ταλαιπωρίες τις οποίες υφίστανται. Αν προσθέσουμε εδώ την ιδέα των υλικών συμπεριόντων, τότε είναι προφανές ότι το κανονιστικό σύστημα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την ικανοποίηση ορισμένων υλικών συμφερόντων. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι τα υλικά συμφέροντα κάποιων μεγάλων επιχειρήσεων επιβάλλουν την μείωση των φόρων που αυτές καταβάλλουν, υπαγορεύοντας έτσι περικοπές στις κυβερνητικές δαπάνες για κοινωνικές υπηρεσίες. Σε αυτήν την περίπτωση το κεντρικό σύστημα κανόνων και αξιών (το οποίο μπορεί να συνδέεται με την ένθερμη υποστήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και να εναντιώνεται σε κάθε μορφή κρατικής παρέμβασης) ενδέχεται να πέσει ακόμη κι εκείνους που θίγονται από τις περικοπές ότι είναι δικαιολογημένες.

Είμαι της γνώμης ότι η θεωρία του Πάρσονς (και γενικότερα ο δομολειτουργισμός) δεν είναι σε θέση να συλλάβει τέτοια ενδεχόμενα, και ως είναι τόσο εύλογα και πιθανά. Βλέπει την κοινωνική ζωή μόνον ως κανονιστικό σύστημα που ελέγχεται αποκλειστικά από αξίες, και όχι, ταυτόχρονα, ως 'υλικό' σύστημα που περιλαμβάνει αντικειμενικά συμφέροντα. Η αδυναμία όμως του δομολειτουργισμού να αντιληφθεί την σημασία της διάκρισης ανάμεσα στην κοινωνική και την συστημική

8. D. Lockwood, "Social integration and system integration", στο: G. K. Zollschan, & W. Hirsch, (επιμ.), *Explanations in Social Change*, London: Routledge & Kegan Paul, 1964, σελ. 284.

κη ολοκλήρωση οφείλεται προφανώς στην αδυναμία του να διακρίνει με διαφορετές ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο, στο άτομο και την κοινωνία.

Εξήγηση και περιγραφή

Την προηγούμενος έδωσα ορισμένα παραδείγματα εξηγήσεων του δομολειτουργισμού, είπα ότι χρησιμοποίησα το ρήμα 'εξηγώ' με κάποια μιλαρότητα. Έχοντας πλέον επισημάνει ορισμένα από τα προβλήματα που προκύπτουν από την όλη προσέγγιση, μπορώ πλέον να υποστηρίξω ότι η θεωρία του Πάρσονς, από την ίδια της φύση, είναι μισόσπερο περιγραφική παρά εξηγητική. Αυτό φαίνεται από την δυνατότητα που έχει κανείς να αποσπάσει εκτεταμένες και περίπλοκες περιγραφές από το έργο του Πάρσονς και στην συνέχεια να τις διηγησάται στην γλώσσα της κοινής λογικής, καθιστώντας τις έτσι διηγήστερες, χωρίς να θυσιάζει κάποια σημαντική ιδέα ή να χρειάζεται τόσα πολλά λόγια - όπως ακριβώς έχει επιχειρήσει πολύ πετυχημένα ο Τσαρλς Ράιτ Μιλς.⁹ Πιστεύω μάλιστα ότι αυτή η δυνατότητα της ριζικής απλοποίησης των δυσνόητων επιχειρημάτων του Πάρσονς ηρείλεται στην ιδιότητα αντίληψης του ίδιου για την φύση της θεωρίας: δεν έχουμε παρά να αποδομήσουμε το καθετί στα συστατικά του στοιχία και μετά να τα συναρμολογήσουμε εκ νέου. Σε μια τέτοια λογική η μπάλα που βρίσκεται στο δάπεδο παρουσιάζεται ως 'κόκκινο σφαιρικό αντικείμενο', η σχέση μου με την διευθύντρια στην δουλειά μου κατηγοριοποιείται ως 'μερική', 'συγκινησιακά αρνητική', 'ηροσανατολισμένη στην επίδοση' και 'ιδιαιτέρη' - όλες τους, αφαιρέτικες περιγραφές που, στην πράξη, μπορεί να μη σημαίνουν τίποτε άλλο από το ότι δεν χωνεύω καθόλου την συγκεκριμένη γυναίκα, αλλά διατηρώ ερωτικές σχέσεις μαζί της επειδή ελπίζω ότι θα μουδώσει προαγωγή.

Αν λοιπόν με τον όρο 'εξήγηση' εννοούμε πρωτίστως την επισήμανση αιτιακών μηχανισμών και διαδικασιών, την ανάδειξη ακολουθιών μεταξύ αιτίου και αιτιατού, τότε βεβαίως ο δομολειτουργισμός

9. H.A. C.W. Mills, *Η κοινωνιολογική φαντασία* [1959], Αθήνα: Παπαζήσης, 1985.

δεν 'εξηγεί'. Το μόνο που κάνει είναι να κατασκευάζει διάφορες αφαιρέσεις (περί συστημάτων, υποσυστημάτων και ούτω καθεξής), τις οποίες όμως αδυνατεί να θέσει σε κίνηση για να εξηγήσει (κι όχι απλώς για να περιγράψει) την κοινωνική πραγματικότητα. Στα προηγούμενα παραδείγματα από τον Πάρσονς, το στοιχείο της εξήγησης με αυτή την αυστηρή έννοια απουσίαζε εντελώς – με μοναδική ίσως εξάρτηση την θεωρητική πρόταση περί της κυβερνητικής ιεραρχίας, η οποία θα μπορούσε να εκληφθεί ως δηλωτική ενός 'πολιτιστικού ντετερμινισμού' που χαρακτηρίζει τον Πάρσονς, σε αντίθεση προς τον οικονομικό ντετερμινισμό του Μαρξ.

Αλλά ακόμη κι αυτός ο χαρακτηρισμός δεν θα ήταν απολύτως ακριβής, αφού, όπως ορθώς έχει επισημάνει ο Βολφ Χάιντεμπραντ,¹⁰ η κυβερνητική ιεραρχία του Πάρσονς δεν θέτει ουσιαστικά καμία αναλυτική προτεραιότητα. Η ροή στο εσωτερικό της κυβερνητικής ιεραρχίας είναι, ως μη ξεχνούμε, αμφίδρομη: πληροφορίες από πάνω προς τα κάτω, αλλά και ενέργεια από κάτω προς τα πάνω. Πού βρίσκεται η αιτία και πού το αποτέλεσμα; Ποιος έχει τελικά το πάνω χέρι; Ο δομολειτουργισμός δεν είναι σε θέση να δώσει απαντήσεις σε τέτοια ερωτήματα, αφού δεν αποκλείει κανένα ενδεχόμενο δίνοντας προτεραιότητα σε κάποιο άλλο. Η συγκεκριμένη αδυναμία φαίνεται καθαρά στο παράδειγμα της αστυνομίας που χρησιμοποιεί ο Χάιντεμπραντ. Η αστυνομία είναι αναγκαστικά προσανατολισμένη στην εφαρμογή των πολιτισμικών αξιών και των κανόνων της κοινωνίας (άρα ελέγχεται από πάνω). Ταυτόχρονα όμως, η ίδια η ύπαρξη της αστυνομίας εξαρτάται από ένα οικονομικό σύστημα παραγωγής που εν τέλει την διατηρεί (άρα ελέγχεται και από κάτω). Από πού λοιπόν να ξεκινήσουμε για να εξηγήσουμε την ύπαρξη της αστυνομίας;

Νομίζω πως οι επιστημόνες αυτές διευκρινίζουν μian άλλη γραμμική κριτική κατά του Πάρσονς που έχει ήδη θιγεί αρκετές φορές: ότι, δηλαδή, η θεωρία του, ενώ είναι αρχικά ατομοκεντρική (αφού ξεκινά από τις επιλογές των υποκειμένων σύμφωνα με όσα προβλέπει η μο-

νική δράσης), μετατρέπεται στην συνέχεια σε ολιστική και δομική θεωρία καταλήγει να ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο τα συστήματα τελικά προσδιορίζουν τις επιλογές των υποκειμένων). Τα κεντρικά επιχειρήματα του Πάρσονς, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος του έργου του, αφορούν περισσότερο στο σύστημα παρά στο υποκείμενο και δεν είναι εδώ τυχαίο ότι οι κριτικές εναντίον του Πάρσονς διατυπώνονται συνήθως από την πλευρά των θεωριών δράσης.

Εντούτοις, η συγκεκριμένη γραμμική κριτικής εναντίον του Πάρσονς δεν είναι απολύτως δίκαιη. Ο Πάρσονς έχει κάθε δικαίωμα να ασχολείται και με τα δύο σκέλη (άτομο και κοινωνία) – και εδώ οι μεταβλητές προτύπων για τις οποίες έκανα λόγο προωτέρω αποτελούν το βασικό εννοιολογικό εργαλείο που του επιτρέπει να ασχολείται και με το ένα ή το άλλο. Το πρόβλημα έγκειται αλλού: στο ότι η ανάλυση της υποκειμενικής δράσης δεν μπορεί να γίνει, ταυτόχρονα και με τους ίδιους όρους, με την ανάλυση της αντικειμενικής δράσης. Γι' αυτό και ο Πάρσονς είναι αναγκασμένος να εταμφοτερίζει συνεχώς εναλλάσσοντας διηρηκώς τις δύο οπτικές. Κάτι ανάλογο παρατηρείται σε όλες σχεδόν τις θεωρίες δράσης, οι οποίες, με τον τρόπο τους η καθεμία, καταλήγουν να δίνουν βάρος σε κάποιον από τους δύο πόλους: ο δομολειτουργισμός και η θεωρία της σύγκρουσης ασχολούνται κυρίως με τα αντικείμενα δράσης, ενώ η συμβολική διάδραση και οι πιο πρόσφατες παραλλαγές του δομολειτουργισμού με την διάδραση μεταξύ ατόμων. Η μεγάλη θεωρία του Πάρσονς, πάντως, δεν είναι σε θέση να δώσει προτεραιότητα στην μία ή στην άλλη σκοπιά. Από μian άποψη, η έννοια του κοινωνικού συστήματος αποτελεί μεγεθυμένη προβολή της έννοιας του ατόμου. Από μian άλλη άποψη όμως, το άτομο εξαμβανεύει ως σύστημα σε σύγκριση. Ανάμεσα στα δύο, δεν προβλέπεται (ούτε θα μπορούσε να υπάρξει) κάποια αιτιακή προτεραιότητα. Ως συνέπεια αυτής της εγγενούς θεωρητικής αδυναμίας της παρσονικής θεωρίας, και οι υπόλοιπες παραλλαγές των θεωριών δράσης μπορούν ακόμα να δίνουν έμφαση στην μian πλευρά σε βάρος της άλλης, όπως φιλόλογοι έπραττε και ο ίδιος ο Πάρσονς σε διαφορετικές περιόδους του συγγραφικού του έργου.

10. B. W. Heydebrand, "The System of Modern Societies by Talcott Parsons" (Review article), *Contemporary Sociology*, 1, 5 (1972): 387-395.

II. Νεολεειτουργισμός και θεωρία συγκρούσεων

ΝΕΟΛΕΙΤΟΥΡΓΙΣΜΟΣ

Η παρακμή του δομολειτουργισμού είχε ήδη αρχίσει όταν πέθανε ο Πάρσονς το 1979 και η κρατούσα άποψη για αρκετό καιρό ήταν ότι πλέον ο δομολειτουργισμός είχε ιστορικό μόνον ενδιαφέρον. Ο Πάρσονς αντιμετώπιζόταν, ακόμη κι από σχολιαστές που δεν απέρριπταν την συνεισφορά του στην κοινωνική θεωρία, ως ο πατριάρχης που είχε πια ξεπεραστεί.¹¹ Όπως όμως κι ο αυθεντικός πατριάρχης του Φρόυντ τον οποίο ανατρέπουν και σκοτώνουν οι γιοι του για να βάλουν στο χέρι τις γυναίκες, επιστρέφει για να τους στοιχειώσει, έτσι και ο Πάρσονς τελικά επανέκαμψε στην κοινωνική θεωρία με την μορφή του λεγόμενου 'νεολεειτουργισμού'.

Ο τρόπος με τον οποίο ο Τζέφρυ Αλεξάντερ, ο γνωστότερος εκπρόσωπος του νεολεειτουργισμού, αντιμετώπιζει τις διάφορες επικρίσεις εναντίον του Πάρσονς είναι η ανεπιφύλακτη αποδοχή τους. Η αυτοκριτική αυτή στάση οδήγησε με την σειρά της σε μια θεωρητική παραγωγή μεγάλου όγκου και αρκετού ενδιαφέροντος, μολονότι το συνολικό αποτέλεσμα της επανεμφάνισης του δομολειτουργισμού υπό το προσώπείο του νεολεειτουργισμού είναι, κατά την γνώμη μου, η περιπέτρω κατάκτηση του όλου θεωρητικού οικοδομήματος – σαν κάποιος να παραβίασε τις αρχιεθικές του Πάρσονς, να ανακάτεψε το περιεχόμενο τους και στην συνέχεια να ισχυρίζεται ότι δεν έχει σημασία η σειρά της ταξινόμησης των φακέλων.

Ο Αλεξάντερ απορρίπτει πλήρως την αναζήτηση οποιασδήποτε αιτιότητας στην έννοια της κυβερνητικής ιεραρχίας, με βάση τον ισχυρισμό ότι το κοινωνικό γίγνεσθαι πρέπει να εξετάζεται ως μια ανοικτή και απροδίκαστη διαδικασία που επηρεάζεται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες.¹² Ο νεολεειτουργισμός παρέχει λοιπόν μια γε-

11. Bλ. P. Hamilton, *Talcott Parsons*, Chichester/Tavistock & London: Ellis Horwood, 1983.

12. Bλ. κυρίως J. Alexander, *Neofunctionalism*, London: Sage, 1985, ιδιαιτ. την Εισαγωγή.

νή περιγραφική έκθεση των εσωτερικών σχέσεων του κοινωνικού συστήματος και χρησιμοποεί την έννοια της ισορροπίας ως απλό σημείο αναφοράς και όχι ως υπαρκτή ή δεδομένη κατάσταση – εδώ, η ισορροπία είναι πλέον κάτι το οποίο μεταβάλλεται συνεχώς. Οι διακρίσεις του Πάρσονς ανάμεσα στην κουλτούρα, την κοινωνία και την προσωπικότητα παραμένουν κι εδώ σημαντικές, όπως είναι και η ιδέα της διαφοροποίησης ως τρόπου κοινωνικής αλλαγής – αλλά σε αντίθεση με τον Πάρσονς, ο Αλεξάντερ θεωρεί ότι όλα αυτά τα στοιχεία, παρότι είναι σημασία, δεν αρκούν για την παροχή επαρκών εξηγήσεων για τον κοινωνικό κόσμο.

Η τροποποίηση και η διεύρυνση της οπτικής του δομολειτουργισμού από τον Αλεξάντερ μπορούν να εκτιμηθούν πληρέστερα στο πλαίσιο των προδιαγραφών και των υποχρεώσεων της κοινωνικής θεωρίας που ο ίδιος έχει προτείνει – στο πλαίσιο, όπως τονίζει, του 'πολιτιστάτου' χαρακτηριστήρα που οφείλει να έχει η θεωρία. Ο Αλεξάντερ υποστηρίζει ότι η κοινωνική θεωρία ορίζεται από τρία ζεύγη αντιθέτων.¹³ Το πρώτο ζεύγος αφορά στην θεωρία και στο γεγονός (δηλαδή, στην μεταφυσική και στην εμπειρική διάσταση της κοινωνιολογίας), το δεύτερο στην ατομική θέληση και στην συλλογική κυριαρχία και το τρίτο στην κανονιστική και στην εργαλειοακή δράση. Σε ότι αφορά στον ίδιο τον Πάρσονς, ο Αλεξάντερ υποστηρίζει ότι το βασικό του λάθος ήταν η τάση του να συγχέει το εμπειρικό και το θεωρητικό σκέλος της κοινωνιολογίας και να υποτάσσει έτσι την πραγματικότητα στις απαιτήσεις των θεωρητικών του αφαιρέσεων. Εδώ βρίσκεται η αιτία, σύμφωνα με τον Αλεξάντερ, εξαιτίας της οποίας ο Πάρσονς δεν ήταν σε θέση να συλλάβει ότι οι κοινωνικοί κανόνες και αξίες δεν είναι μόνον ζήτημα ελευθερής αφομοίωσης από την πλευρά του υποκειμένου, αλλά και ζήτημα επιβολής και καταναγκασμού – τελικά, ότι αδυνατούσε να κατανοήσει θεωρητικά πως η δράση του υποκειμένου δεν εδράζεται μόνον πάνω σε κανόνες και αξίες, αλλά και σε ένα υλικό υπόστρωμα συμπερόντων και διαφοροποιήσεων. Το μεγάλο πάντως πλεονέκτημα του Πάρσονς, σύμφωνα με τους νεολε-

13. Bλ. J. Alexander, *Theoretical Logic in Sociology*, τόμος IV: *The modern reconstruction of classical thought*: Talcott Parsons, London: Routledge & Keegan Paul, 1984.

τουριστές, είναι ότι έχει τουλάχιστον επίγνωση των διαφορετικών διαστάσεων της κοινωνικής πραγματικότητας και έτσι παρέχει μια καλή αφετηρία για τον θεωρητικό προβληματισμό. Τούτο τους επιτρέπει να εισάγουν και να προσπαθούν να ενσωματώσουν σε ένα τροποποιημένο παρσονικό σχήμα, ιδέες και αντιλήψεις που προέρχονται από εντελώς διαφορετικές προς την δική του θεωρία. Σε αυτό το πνεύμα, για παράδειγμα, ορισμένοι νεολειτουργιστές διατείνονται ότι και ο μαρξισμός, αν ιδωθεί ως μια βολονταριστική θεωρία της δράσης, μπορεί άνετα να ενσωματωθεί στο σχήμα του Πάρσονς, ή ότι σε αυτό υπάρχουν, σε λανθάνουσα έστω μορφή, τα θεμέλια μιας κριτικής θεωρίας.¹⁴

Θεωρία συγκρούσεων

Σε κάθε περίπτωση, η ανοικτή, απροδίκαστη και αυτοκριτική στάση του Αλεξάντερ τον κάνει να διαφέρει ριζικά από την πρώτη και μάλλον επίπεδη θεωρητική αντίδραση που εμφανίστηκε με την παρακμή του δομολειτουργισμού - δηλαδή, από την λεγόμενη θεωρία των συγκρούσεων, η οποία είναι μονομερώς στραμμένη στην αντιστροφή της δομολειτουργιστικής επιχειρηματολογίας για την κοινωνική ισορροπία. Σε όσα προηγήθηκαν, είχα αναφέρει ότι κατά την γνώμη μου ο δομολειτουργισμός παρέχει τα θεωρητικά εργαλεία για την κατανόηση όχι μόνον της κοινωνικής ισορροπίας, αλλά και της κοινωνικής σύγκρουσης και της κοινωνικής αλλαγής - αδιάφορο αν δεν το κάνει. Η θεωρία συγκρούσεων όμως δεν αναγνωρίζει καθόλου αυτή την δυνατότητα στον δομολειτουργισμό - και πιστεύω ότι στο συγκεκριμένο σημείο σφάλει. Σε κάθε περίπτωση, ο βασικός αυτός ισχυρισμός της θεωρίας συγκρούσεων εναντίον του δομολειτουργισμού παραμένει η ειδοποιός της διαφορά και η βασική της παραδοχή, την οποία και επιχείρησε να τεκμηριώσει, άμεσα ή έμμεσα, με διάφορες εμπειρικές έρευνες στην κοινωνιολογία που κινούνται σε βεμπεριανό κυρίως πνεύμα. Στις κορυφαίες φυσιογνωμίες της συγκεκριμένης θεωρητικής προσέγγισης συ-

14. Βλ. σχετ. P. Colomy (επιμ.), *Functionalism (Schools of Thought in Sociology)*, Aldershot, Hants.: Edward Elgar, 1990, αλλά και J. Alexander, *Neofunctionalism*, ο.π.

γινεαυτέγονται ο Ρολφ Ντάφεντορφ¹⁵ και ο Τζων Ρεξ,¹⁶ καθώς και ο Ντεβλιντ Λόχγουντ, στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί.

Οπως έχει επισημανθεί από διάφορους σχολιαστές,¹⁷ ο δομολειτουργισμός και η θεωρία συγκρούσεων αποτελούν δύο κατά βάση συμπληρωματικές προσεγγίσεις, στον βαθμό που περιέχουν διαμετρικά αντίθετα, αλλά απολύτως σύστοιχες θεωρητικές προτάσεις για την ανάλυση του κοινωνικού κόσμου. Οι αμοιβαίες αντιδιαστολές φαίνονται καθαρότατα στον Πίνακα 3.3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3 Συναινετικές και συγκρουσιακές θεωρίες

ΘΕΩΡΙΑΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ	ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ
1. Τα βασικά στοιχεία της κοινωνικής ζωής, είναι οι κοινωνικοί κανόνες και οι κοινωνικές αξίες.	1. Το βασικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής είναι το συμφέρον.
2. Η κοινωνική ζωή συναρτάται με την ανάληψη δεσμεύσεων.	2. Η κοινωνική ζωή συναρτάται με την άσκηση καταναγκασμού.
3. Οι κοινωνίες είναι κατ' ανάγκην ηθικές.	3. Οι κοινωνίες είναι κατ' ανάγκην διαφορεμένες στο εσωτερικό τους.
4. Η κοινωνική ζωή προάγει την αλληλεγγύη.	4. Η κοινωνική ζωή προάγει την αντίθεση, τον αποκλεισμό και την εχθρότητα.
5. Η κοινωνική ζωή βασίζεται σε σχέσεις αμοιβαιότητας και συνεργασίας.	5. Η κοινωνική ζωή βασίζεται σε σχέσεις δομικής σύγκρουσης.
6. Τα κοινωνικά συστήματα υφίστανται στην συνείδηση.	6. Η κοινωνική ζωή δημιουργεί συγκρουόμενα συμφέροντα.
7. Η κοινωνία είναι εξ ανάγκης διαφοροποιημένη και ιεραρχημένη.	7. Η κοινωνική διαφοροποίηση συνεπάγεται και εξουσία.
8. Τα κοινωνικά συστήματα τείνουν προς την συνοχή και την ολολήρωση.	8. Τα κοινωνικά συστήματα διέπονται από εσωτερικές συγκρούσεις και φυγόκεντρες δυνάμεις.
9. Τα κοινωνικά συστήματα τείνουν να μετασφραγίζονται.	9. Τα κοινωνικά συστήματα τείνουν να μεταβάλλονται.

15. Βλ. ιδίως, R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in an Industrial Society*, London: Routledge and Kegan Paul, 1959.

16. Βλ. ιδίως, J. Rex, *Key Problems in Sociological Theory*, London: Routledge and Kegan Paul, 1965.

17. Βλ. κυρίως P. Cohen, *Modern Social Theory*, London: Heinemann, 1968, σελ. 167.

Η πρώτη στήλη του πίνακα αποτυπώνει τις θέσεις του Πάρσονς, με τις οποίες είμασταν ήδη εξοικειωμένοι. Ας στραφούμε λοιπόν στην δεύτερη στήλη που αφορά στην θεωρία συγκρούσεων. Εδώ λοιπόν, οι έννοιες που έχουν κρίσιμη σημασία είναι εκείνες του 'συμφέροντος' και της 'εξουσίας' - ως θυμηθούμε την κριτική που ασχέει ο Ντέβιντ Λόκγουορντ στον δομολειτουργισμό και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί την έννοια του συμφέροντος, θέτοντας έτσι τον δομολειτουργισμό ενώπιον καταστάσεων τις οποίες δεν μπορεί να εξηγήσει. Παρά τον ουσιώδη χαρακτήρα αυτής της γραμμής κριτικής εναντίον του Πάρσονς όμως, πιστεύω ότι η θεωρία συγκρούσεων αδυνατεί τελικά να αξιοποιήσει την συγκεκριμένη αδυναμία του δομολειτουργισμού και, επομένως, παραμένει εύαλωτη στα επιχειρήματα του Αλεξάντερ - ο οποίος, ως θυμηθούμε, τάσσεται αναφανδόν και χωρίς δισταγμούς υπέρ μιας κατ' ανάγκην 'πολυδιάστατης' θεωρίας η οποία δεν θα περιορίζεται στην κατανόηση μόνον της κοινωνικής ισορροπίας ή μόνον της κοινωνικής σύγκρουσης. Σε τελική ανάλυση λοιπόν, η θεωρία συγκρούσεων παραμένει προσδεδεμένη στην αντιστροφή της λογικής του δομολειτουργισμού, σε σύγκριση με τον οποίο όμως είναι λιγότερο συστηματική και ευρεία. Με άλλα λόγια, η θεωρία συγκρούσεων μπορεί να θεωρηθεί ως προϊόν της πολυδιάστασης του δομολειτουργισμού.

Το έργο του Ραλφ Ντάρεντορφ είναι ίσως το πιο αντιπροσωπευτικό. Ο Ντάρεντορφ τονίζει εξ αρχής ότι σκοπός της θεωρίας του δεν είναι η αντικατάσταση της συναινετικής θεωρίας του δομολειτουργισμού. Οι δύο θεωρίες (σύγκρουσης και συναίνεσης) ασχολούνται με διαφορετικούς τύπους προβλημάτων. Και οι δύο χρησιμοποιούν τις ίδιες κατ' ουσίαν έννοιες, αλλά με διαφορετικούς τρόπους: έτσι, αφού το κάθε στατικό στοιχείο της κοινωνίας έχει μια λειτουργία, αλλά και μια δυναμική λειτουργία, η συναίνεση και ο καταναγκασμός δεν μπορεί παρά να συνυπάρχουν. Είναι επομένως εύλογο οι διάφορες θεωρίες να οργανώνουν τον ίδιο κόσμο με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με το είδος του προβλήματος που επιλέγουν να αναλύσουν. Σε αυτό το πνεύμα λοιπόν, η θεωρία των συγκρούσεων δεν είναι παρά ένας ακόμη τρόπος για να αντιπαραβούμε την κοινωνική πραγματικότητα. Το απόγευμα της Παρασκευής ο κόσμος είναι φωτεινός και πρόσχαρος, το πρωί της Δευτέρας είναι μουντός και θλιμμένος.

Η συγκρουσιακή θεωρία δεν χρησιμοποιεί κάποια σαφή μεταφορά για να φιλοτεχνήσει την δική της εικόνα για τον κοινωνικό κόσμο. Μπορούμε, ωστόσο, να φανταστούμε τι είδους εικόνα υπαινίσσεται: την εικόνα μιας κοινωνίας που μοιάζει με πεδίο μάχης. Αν την παρατηρήσουμε από ψηλά, θα δούμε διάφορες, συνεχώς ανασχηματιζόμενες, ομάδες να συγκρούονται αδιάκοπα μεταξύ τους, οικοδομώντας ή διαλύοντας συμμαχίες. Για τους οπαδούς της θεωρίας των συγκρούσεων που είναι πιο κοντά στον μαρξισμό όπως ο Τζων Ρεξ, οι κοινωνικές αυτές ομάδες ορίζονται με μάλλον μεγαλύτερη σαφήνεια, ενώ η παρουσία της σύγκρουσης είναι πιο σταθερή. Αντίθετα, άλλοι θεωρητικοί αντιλαμβάνονται την σύγκρουση με σχεδόν καλειδοσκοπικό τρόπο. Ο Ντάρεντορφ εμπίπτει στην δεύτερη κατηγορία.

Στον Ντάρεντορφ, η βιολογική ή οργανική αναλογία, καθώς και η ιδέα η ιδέα του κοινωνικού συστήματος, αντικαθίστανται από την έννοια ενός 'κατ' ανάγκην αυτοσυντονιζόμενου' συστήματος. Όπως την αντιλαμβάνομαι, η έννοια αυτή δηλώνει, με περιπλοκή ορολογία, αυτό που ακολουθώντας τον Βέμπερ, θα ονομάζαμε 'σύστημα κυριαρχίας' ή 'σύστημα εξουσίας'. Δεν συγχέω εδώ την εξουσία με την κυριαρχία που διαφέρουν ως προς το ότι η πρώτη βασιλεύει στην κυριολεκτική δύναμη ή την ωμή βία, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στην νομιμοποιημένη, την κοινωνικά θεμιτή και αποδεκτή εξουσία. Αλλά, για την θεωρία συγκρούσεων, η κρίσιμη αυτή βεμπεριανή διάκριση δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία. Εκείνο που μετράει εδώ είναι η αντίληψη ότι κάθε συλλογικότητα περιέχει κατ' ανάγκην τα στοιχεία της εξουσίας, της κυριαρχίας και της σύγκρουσης, αλλά παρά ταύτα καταφέρνει, επίσης 'κατ' ανάγκην', να αυτοσυντονίζεται και να μην καταρρέει.

Βεβαίως, η αφετηρία για την προσέγγιση του φαινομένου της εξουσίας και της κυριαρχίας στον Ντάρεντορφ δεν διαφέρει πολύ από εκείνη του Πάρσονς: και οι δύο θεωρούν ότι πρόκειται για μια αναγκαιότητα (μολονότι ο Ντάρεντορφ δεν θα δεχόταν ίσως τον χαρακτηρισμό της με τον όρο 'λειτουργικό προσαρμοσμένο'). Επιπλέον, ο Ντάρεντορφ συμφωνεί ουσιαστικά με τον Πάρσονς ότι μια από τις 'λειτουργίες' της εξουσίας αποσκοπεί στην αφομοίωση ή την κοινωνική ολοκλήρωση, εξασφαλίζοντας την συμμόρφωση του κοινωνικού υποκειμένου σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου οι κατεστημένοι κανόνες και κοι-

γωνικές αξίες αποτυγχάνουν. Αλλά ενώ ο Πάρσονς αποδίδει σημασία στην διάσταση της ολοκλήρωσης (με την εξουσία και την κυριαρχία να καλύπτουν τις ανάγκες ολόκληρου του συστήματος), ο Ντάρρεντορφ υποστηρίζει ότι η εξουσία και η κυριαρχία αποτελούν ταυτόχρονα και διγαστικούς, διαμετρικούς παράγοντες της κοινωνικής ζωής, στον βαθμό που δημιουργούν συγκρουόμενα συμφέροντα και αντιμαχόμενες προσδοκίες ρόλων. Η κυριαρχία και η εξουσία αποτελούν ιδιότητες που εξ ορισμού κατανέμονται με άνισο τρόπο (είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, 'σπάνιοι πόροι') και συνεπώς όσοι τις κατέχουν έχουν συμφέρον στην διατήρηση του στάτους κβο, των υφιστάμενων κοινωνικο-πολιτικών ρυθμίσεων. Αντίθετα, όσοι δεν διαθέτουν κυριαρχία ή εξουσία έχουν συμφέρον στην ανακατανομή αυτών των πόρων και επομένως στην αλλαγή του στάτους κβο. Όλα αυτά, διατείνεται ο Ντάρρεντορφ, είναι αντικειμενικά συμφέροντα, απολύτως συμφασμένα με τους αντίστοιχους κοινωνικούς ρόλους, οι οποίοι βεβαίως καθίστανται έτσι απαραίτητα οργανικά στοιχεία για την διατήρηση και την λειτουργία ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος ως έχει. Επομένως σύμφωνα με τον Ντάρρεντορφ, ο κοινωνικός κόσμος περιέχει δυνητικές ομάδες συγκρουσής, τις 'οιονεί ομάδες', όπως τις αποκαλεί.

Κάπου εδώ όμως εξαντλείται και η συνεισφορά της θεωρίας των συγκρούσεων. Από εδώ και μπρος, το μόνο που έχει να μας προσφέρει είναι κάποιες γενικές εμπειρικές προτάσεις γύρω από τις συνθήκες υπό τις οποίες οι οιονεί ομάδες καθίστανται ομάδες συγκρουσής ή τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώνονται οι διάφορες μορφές της συγκρουσής ή τις περιστάσεις που ευνοούν εκείνην ή την άλλη έκβαση της συγκρουσής. Έτσι όμως, σε σύγκριση πάντοτε με τον δομολειτουργισμό η θεωρία του Ντάρρεντορφ ανήκει στις θεωρίες μεσαίας κλίμακας και χαμηλών εξηγητικών αξιώσεων, αφού απαρτίζεται απλώς από δύο μέρη: αφενός μια κεντρική θεωρητική πρόταση (σύμφωνα με την οποία δομή των κοινωνικών ρόλων δημιουργεί συγκρουόμενα, αλλά αλληλεξαρτώμενα συμφέροντα) και αφετέρου κάποιες γενικές προβλέψεις για τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώνεται και διενεργείται η συγκρουση μεταξύ διαφορετικών συμφερόντων. Όλες οι παραλλαγές της συγκρουσιακής θεωρίας έχουν παρόμοια δομή με εκείνη της προσέγγιση του Ντάρρεντορφ και ο λόγος που έχουν οδηγήσει σε τόσες πολλές εμπει-

ρικές έρευνες βρίσκεται στο ότι είναι έτσι διατυπωμένες ώστε να ενθαρρύνουν την περαιτέρω διερεύνηση των γενικών περιγραφικών προτάσεων που περιβάλλουν την αρχική θεωρητική σύλληψη.

Η δική μου κριτική στην θεωρία συγκρούσεων συνοψίζεται στο ότι ιστορικά αδυνατεί να προσφέρει εξηγήσεις. Αν δούμε πάλι τα δύο μέρη από τα οποία απαρτίζεται, θα διαπιστώσουμε ότι, για να εξηγήσουμε μια πραγματική σύγκρουση, θα πρέπει ούτως ή άλλως να περιγράψουμε τις πραγματικές συνθήκες που την γεννούν. Η θεωρία συγκρούσεων, τώρα, μας λέει μόνον ότι η σύγκρουση είναι δυνατή. Αλλά μηνού μας λέει επίσης ότι και η συναίνεση είναι δυνατή, τελικά δεν μας λέει τίποτε παραπάνω από το ότι η ίδια κατάσταση μπορεί να παράγει διαφορετικά αποτελέσματα. Δεν υπάρχει επομένως κάποια συγκεκριμένη θεωρητική πρόταση για την σχέση αιτιότητας ανάμεσα στην συγκρότηση της κοινωνίας και την εκδήλωση των συγκρούσεων στο εσωτερικό της - και ίσως η θεωρητική αυτή πενία να δικαιολογεί και τον προσανατολισμό των σχετικών προσεγγίσεων κυρίως προς την εμπειρική έρευνα.

Η κριτική που ασκεί ο Αλεξάντερ στην θεωρία των συγκρούσεων περιεργάζεται, πιστεύω, αυτό ακριβώς το σημείο.¹⁸ Όλες ανεξαιρέτως οι εκδοχές της θεωρίας συγκρούσεων είναι κατά βάση θεωρίες δράσης (Μολονταριστικές θεωρίες, σύμφωνα με τους όρους του Πάρσονς) και ημικόμματος της κοινωνικής σταθερότητας τις θέτει ενώπιον ενός αντικρουστικού διλήμματος: είτε θα πρέπει να εξηγήσουν το φαινόμενο της κοινωνικής σταθερότητας μέσω κάποιας μορφής καταναγκασμού (εγκαταλείποντας τον βολονταρισμό, είτε θα πρέπει να υιοθετήσουν την 'πολυδιάστατη' προσέγγιση του Αλεξάντερ συμπεριλαμβανόμενης στην θεωρία όλα εκείνα τα στοιχεία του λειτουργισμού του Πάρσονς τα οποία θέλουν να απορρίψουν. Κατά μια έννοια μάλλον, ο Ντάρρεντορφ έχει συνείδηση αυτής της δυσχέρειας, όταν αναγνωρίζει με γενικό επίπεδο ότι χρειάζομαστε μια θεωρία για την εξήγηση της κοινωνικής σταθερότητας και μίαν άλλη θεωρία για την εξήγηση της κοινωνικής σύγκρουσης. Αλλά βεβαίως, η ομολογία αυτή αντιφάσκει

¹⁸ W. J. Alexander, *Sociological Theory since 1930*, New York: University of Columbia Press, 1987.

με τις φιλοδοξίες της δικής του θεωρίας, που αξιώνει να παρέχει την εξήγηση και των δύο φαινόμενων ταυτόχρονα.

Ο Αλεξάντερ υποστηρίζει ότι το δίλημμα λύνεται με την προσφυγή στους εμπειρικούς παράγοντες που εξηγούν συγκεκριμένες περιπτώσεις κοινωνικής ισορροπίας και σταθερότητας. Έτσι όμως, παρατίθεται από την ίδια την φιλοδοξία μιας συστηματικής θεωρίας με εσωτερική λογική συνέπεια και συνοχή. Σύμφωνα με τον Αλεξάντερ, η αντίφαση του Ντάρεντορφ έγκειται στο ότι αποδίδει έκφραση στο στοιχείο της σύγκρουσης, ενώ ταυτόχρονα κάνει λόγο για συνεχείς διαφοροποιήσεις και μετασχηματισμούς (για διαρκείς 'πολλαπλασιασμούς', όπως λέει ο Αλεξάντερ), που από την φύση τους καθιστούν το ενδεχόμενο της σύγκρουσης όλο και λιγότερο πιθανό. Επιπλέον, ο Αλεξάντερ τονίζει (σωστά, κατά την γνώμη μου) ότι η συγκεκριμένη αντίληψη του Ντάρεντορφ ουσιαστικά μας οδηγεί πίσω στην παρσονική αντίληψη περί διαφοροποίησης. Συνολικά, το επιχείρημα του Αλεξάντερ είναι ότι οι εκπρόσωποι της θεωρίας συγκρούσεων χρησιμοποιούν τις προκαταλήψεις του ίδιου του Πάρσονς για να κατασκευάσουν έναν αποδιοπομπαίο τράγικο στον οποίο να μπορούν να επιτίθενται – και ότι τα ζητήματα με τα οποία ασχολούνται, μπορούν να αντιμετωπιστούν εξίσου καλά μέσα στο πλαίσιο της θεωρίας του Πάρσονς, έστω κι αν ο ίδιος ο Πάρσονς δεν είχε ασχοληθεί μαζί τους. Από την άλλη πλευρά, το αντίστροφο δεν ισχύει, αφού δεν μπορούμε να εντάξουμε τον δομολειτουργισμό στο θεωρητικό σχήμα του Ντάρεντορφ, απλώς επειδή δεν είναι εξίσου συστηματικό ή ευρύ. Μπορούμε να στριμώξουμε άλλο ένα σακάκι μέσα σε μια βαλίτσα, αλλά δεν μπορούμε να χωρέσουμε μια βαλίτσα στην τσέπη ενός σακακιού. Συνεπώς, η θεωρία συγκρούσεων πρέπει να ιδωθεί ως υποπερίπτωση του δομολειτουργισμού, δηλαδή ως παράγωγο της πολυδιάστασής του.

Νεολειτουργισμός και νεοτερικότητα

Ποιος είναι ο λόγος που η θεωρία του Πάρσονς έχει υποστεί παρόμοιες διαστολές και διασπάσεις; Γιατί, με άλλα λόγια, ο δομολειτουργισμός έχει αποτελέσει την αφετηρία για τόσο διαφορετικές μεταξύ τους θεωρίες; Πιστεύω ότι στο ερώτημα αυτό υπάρχουν δύο απαντήσεις. Η πρώτη

είναι η διαπίστωση που εκφράζεται με τον πιο πειστικό τρόπο στο έργο του Αλεξάντερ: ότι δηλαδή η κοινωνική θεωρία είναι πολυδιάστατη και ότι η 'μεγάλη θεωρία' του Πάρσονς τουλάχιστον αναγνωρίζεται ως πολλαπλής της διαστάσεις, ενώ ταυτόχρονα παραδέχεται ότι η κοινωνική ζωή υπόκειται σε πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους μορφές αιτιότητας. Η διαπίστωση ισοδυναμεί με την παραδοχή ότι ο κόμπος δεν μπορεί να οργανωθεί εύκολα σε κάποιο σύστημα ταξινόμησης που οπότε να ταιριάζει ένα και μοναδικό κλειδί. Από την άλλη πλευρά, η ίδια η αναζήτηση του κλειδιού (του οποιουδήποτε κλειδιού) φαίνεται πως έχει εγκαταλειφθεί: η θεωρία προτιμά πλέον την περιγραφή αντί για την εξήγηση, αφού υποθέτει ότι η αιτιότητα είναι δυνατόν να εντοπιστεί όχι λογικά, αλλά μόνον εμπειρικά. Ο θεωρητικός εντοπισμός της αιτιότητας παύει έτσι να αποτελεί στόχο της ανάλυσης και το μόνο που υμνώνεται είναι απλώς η άποψη ότι ο κόσμος είναι περίπλοκος.

Η επισήμανση αυτή μάς οδηγεί στην δεύτερη απάντηση: ότι δηλαδή η πολυδιάσταση του παρσονικού δομολειτουργισμού σε επιμέρους προσεγγίσεις μικρής κλίμακας πρέπει να ιδωθεί ως συνέπεια της προφανώς ακατανόητης ακομής φύσης της νεοτερικότητας, που οδηγεί σε (μερικώς έστω) παραίτηση από το αρχικό θεωρητικό εγχείρημα – το οποίο βεβαίως φιλοδοξούσε να ανεύρει μια συνολική εξήγηση για την συγκρότηση και την συνοχή του κοινωνικού κόσμου. Η συγκεκριμένη άποψη αναπτύσσεται σε δύο κείμενα του Φρανκ Λέκνερ,¹⁹ ο οποίος πιστοποιεί πως ο Πάρσονς κατάφερε να αντιληφθεί την εγγενή αντίφαση της νεοτερικότητας – ότι δηλαδή η κοινωνική δράση είναι ο γειωμένος παράγοντας όχι μόνον της κοινωνικής συνοχής, αλλά και της κοινωνικής σύγκρουσης, ότι η δράση δεν προκαλεί μόνον τάξη, αλλά και αταξία στον κόσμο. Συνεπώς, οι τέσσερις παράμετροι της κοινωνικής ισορροπίας (τα 'λειτουργικά προσαιτούμενα' του Πάρσονς) υμνιστούν ταυτόχρονα και παραμέτρους ανισορροπίας.

Πέραν τούτου, ο Λέκνερ υποστηρίζει ότι ο Πάρσονς αναγνώριζε πως η πολυπλοκότητα της σύγχρονης κοινωνίας καθιστά αναγκαία και χρήσιμη την συνύπαρξη διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων. Ωστόσο,

19. Βλ. στα: J. Alexander, *Neofunctionalism*, ό.π. και R. Robertson & B. S. Turner, *Talcott Parsons, Theorist of Modernity*, London: Sage, 1991.

κατά παράδοξο και αντιφατικό τρόπο, ο Πάρσονς άφηνε να εννοείται ότι το δικό του θεωρητικό σύστημα αποτελούσε την μοναδική αληθινή ερμηνεία. Σκοπός του Πάρσονς ήταν να προσφέρει ένα καθολικό σε εμβέλεια θεωρητικό σύστημα, το οποίο όμως το μόνο που τελικά απέδειξε ήταν η αδυναμία ύπαρξης καθολικών συστημάτων σκέψης στον σύγχρονο κόσμο, στην νεωτερικότητα. Έτσι λοιπόν αντιλαμβάνομαστε γιατί κατέφρασε το ίδιο το παρσονικό σύστημα: ο κατακερματισμός του ήταν το αναπόφευκτο παράγωγο εκείνων των πολύπλοκων και αντιφατικών διεργασιών που χαρακτήριζον την νεωτερικότητα και που ο Πάρσονς προσπάθησε να συμπεριλάβει σε ένα ενιαίο θεωρητικό σχήμα.

Τέτοιες προσπάθειες αναγόμενης του Πάρσονς στον σπουδαιότερο ίσως θεωρητικό της νεωτερικότητας, πάντως, υπογραμμίζουν τα παράδοξα της κοινωνικής θεωρίας. Για παράδειγμα, ο Ρόμπερτ Χόλντ και ο Μπράουν Τέρνερ²⁰ υποστηρίζουν ότι η πιο σημαντική πλευρά του έργου του Πάρσονς είναι ότι προσφέρει μια θεωρία της νεωτερικότητας, η οποία τονίζει τις κοινωνικές αξίες που οφείλουμε να διαθέθουμε ώστε να αντιμετωπίσουμε την ίδια την νεωτερικότητα. Η διαφορά του λοιπόν με άλλους κοινωνιολόγους, είναι ότι βλέπει όντως μπροστά, προς το μέλλον, χωρίς να αναζητεί κάποια επιστροφή σε νεωτερικές αξίες. Στο ίδιο πάντοτε πνεύμα, ο Ρόλαντ Ρόμπερτσον και ο προαναφερθείς Μπράουν Τέρνερ²¹ διατείνονται ότι θα πρέπει επιτέλους να μάθουμε να αντιμετωπίζουμε τον Πάρσονς ως τον κατεξοχόν θεωρητικό της καπιταλιστικής κοινωνίας, δεδομένου ότι δεν υφίσταται πλέον κάποια αξιόπιστη εναλλακτική λύση στον ίδιο τον καπιταλισμό. Έτσι, η εκτίμηση του Πάρσονς ότι οι σοσιαλιστικές κοινωνίες όδευαν αναπόφευκτα προς την καταστροφή αποδεικνύεται σήμερα πολύ περισσότερο ρεαλιστική από την αρχική της καταδική ως ψυχροπολεμική φαντασίωση.

Έχει επίσης υποστηριχτεί ότι ο Πάρσονς αντιπροσωπεύει τελικά ένα είδος ηθικής δικαίωσης του πλουραλιστικού φιλελευθερισμού, καθώς ενθαρρύνει την ανοχή και τον διάλογο. Από μια άποψη, ο ισχυρισ-

20. Βλ. R. J. Holton & B.S. Turner, *Talcott Parsons on Economy and Society*, London, Routledge & Kegan Paul, 1986.

21. Βλ. R. Robertson & B. S. Turner, *Talcott Parsons*, ό.π.

μός αυτός δεν είναι αβάσιμος, δεδομένου ότι στην αμερικανική κοινωνία σήμερα ο νεολειτουργισμός του Αλεξάντερ ταυτίζεται και πάλι με τον προοδευτικό φιλελευθερισμό με τον οποίο είχε κάποτε συνδέσει ο Πάρσονς. Νομίζω επομένως ότι οι διαφορετικές ερμηνείες του Πάρσονς έχουν περισσότερη σχέση με το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συμβαίνει να τον διαβάζουμε οι ίδιοι παρά με κάποια σύμπτωση της την θεωρία του στοιχεία. Ωστόσο, το συγκεκριμένο πρόβλημα μας είναι την ευκαιρία να θυμηθούμε την ηθική και πολιτική διάσταση της κοινωνικής θεωρίας, για την οποία κάναμε λόγο στο Κεφάλαιο 2 και στην οποία θα επιστρέψουμε σε όσα ακολουθούν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από πολλές απόψεις, το σύστημα του Πάρσονς αποτελεί ένα μάθημα για το πώς συντελείται η θεωρητική παραγωγή στην κοινωνιολογία, αλλά και για τους κινδύνους που αυτή ενέχει. Πέραν τούτου όμως, το έργο του πράγματι τονίζει τις ευρύτερες συστημικές διαστάσεις του κοινωνικού γίγνεσθαι - διαστάσεις, οι οποίες έμελλαν για κάποιο διάστημα να εξοστρακιστούν από τις διαδεδομένες και εκλαϊκευμένες εκτιμήσεις των θεωριών δράσης που διαδέχθηκαν τον δομολειτουργισμό. Υποψιάζομαι ότι αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος που οι νεότεροι αμερικανοί κοινωνιολόγοι επέστρεψαν στην παρσονική παράδοση, αφού πια όλα τα σφάλματά της, δεν παύει να αποτελεί μια προστάθεια για την καθολική θεωρητική ερμηνεία της κοινωνίας ως συνόλου. Όπως επισημάνει ήδη, το βασικό πρόβλημα με το σύστημα του Πάρσονς έγκειται στην γενίκευση από το υποκειμένο στο κοινωνικό σύστημα. Εδώ ημειλείται η αδυναμία του να κατανοήσει πλήρως τόσο το βάθος της επιμελικής δράσης όσο και το βάθος της κοινωνίας, ενώ οι απόπειρες του νεολειτουργισμού να εισαγάγει εκ νέου αυτές τις διαστάσεις συνεπάρχονται την ουσιαστική παραίτηση από τις εξηγητικές φιλοδοξίες της θεωρίας και την διατήρηση των παρσονικών εννοιών ως απλών περιγραφικών (και όχι εξηγητικών) εργαλείων.

Κατά την γνώμη μου, το σύστημα του Πάρσονς συνεχίζει να έχει γνήσια εξηγητική αξία για την ανάλυση και κατανόηση ενός συγκεκρι-

μένου τομέα της κοινωνικής πραγματικότητας, εκείνου που στο Κεφάλαιο 2 είχα χαρακτηρίσει ως 'ενδιάμεσο'. Αναφέρονται εδώ στα τμήματα του κοινωνικού κόσμου όπου συνυπάρχουν και συνδυάζονται χαρακτηριστικά τόσο της δράσης όσο και της δομής. Θεσμοί και συλλογικά μορφώματα όπως τα πολιτικά κόμματα, οι θρησκευτικές κοινότητες, ορισμένες μορφές οικονομικών επιχειρήσεων και αυτά καθεξής έχουν βεβαίως μια δομική υπόσταση (στον βαθμό που συγκροτούν αυτοτελείς οντότητες), αλλά από την άλλη πλευρά δεν παύουν να περιλαμβάνουν και ιδιότητες της δράσης (σκοπούς, κανόνες, αξίες), με τις οποίες συνέχονται τα μέλη τους. Στις περιπτώσεις αυτές, θα μπορούσαμε με ασφάλεια να προσφύγουμε στην οργανική μεταφορά, παρομοιάζοντας παρόμοια συλλογικά μορφώματα με βιολογικούς οργανισμούς (όπως δηλαδή ο Πάρσονς, με την διαφορά ότι αυτός το κάνει για ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα). Θα μπορούσαμε έτσι να δώσουμε συγκεκριμένες απαντήσεις σε ενδιαφέροντα αναλυτικά ερωτήματα. Ποια είναι, για παράδειγμα, τα 'λειτουργικά προσπαιτούμενα' ενός πολιτικού κόμματος ή μιας οικονομικής επιχείρησης; Και πώς μπορούμε να εξηγήσουμε την εμφάνιση ή μη των αντίστοιχων λειτουργικών με κριτήριο την εκπλήρωση ή μη των αντιστοιχών λειτουργικών τους προσπαιτούμενων; Υπάρχει επομένως ένα ολόκληρο φάσμα περιπτώσεων στις οποίες διάφορες ομάδες ανθρώπων (αλλά όχι ολόκληρες κοινωνίες) δρουν από κοινού και μπορούν να παρομοιαστούν αναλυτικά με έμβριους οργανισμούς, δίχως τους κινδύνους που κάτι τέτοιο συνεπάγεται, όπως είδαμε, για την συνολική συστημική οπτική του Πάρσονς.

Ένας τρόπος να κατανόησουμε τα θεωρητικά προβλήματα που πρόκύπτουν από τον δομολειτουργισμό είναι να τα δούμε σε συνάρτηση με τους κινδύνους των μεταφορικών ή αναλογικών συλλήψεων στην κοινωνική θεωρία, που έχουμε ήδη θίξει στο Κεφάλαιο 2. Όπως είχα αναφέρει εκεί, η δημιουργική ή η φανταστική πλευρά της θεωρίας έγκειται στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί την μεταφορά – για παράδειγμα, την ιδέα ότι τα κοινωνικά συστήματα είναι σαν τα βιολογικά συστήματα. Ωστόσο, ο Πάρσονς ωθεί την μεταφορά στα άκρα: τα κοινωνικά συστήματα εξισώνονται εννοιολογικά με τα έμβια συστήματα. Δεν υπάρχει όμως λόγος να προεκτείνουμε τόσο πολύ την μεταφορά

και, ώστε εντέλει να καταντά μια αναπόδευκτη μεταφυσική υπόθεση με μί της φύσεως του σύμπαντος κόσμου – και στην πορεία, μάλιστα, να υπερβαθμίζουμε την σημασία της σύγκρουσης και της αλλαγής. Πιστεύω ότι οι κριτικές του Μέρτον και του Γκουλντερ στον παρσονικό δομολειτουργισμό αναφέρονται σε αυτήν ακριβώς την αδυναμία του και ότι, με τον τρόπο τους η καθεμία, επιχειρούν να αποκαταστήσουν την εν λόγω μεταφορική σύλληψη στις αληθινές της διαστάσεις, τονίζοντας όχι μόνον τις ομοιότητες, αλλά και τις διαφορές ανάμεσα στα κοινωνικά και τα βιολογικά συστήματα. Το ίδιο πράττουν και οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί του νεολειτουργισμού. Αντίθετα, όσοι από τους οπαδούς του δομολειτουργισμού παραμένουν προσκολλημένοι στην απόλυτη εξισωτική του κοινωνικού συστήματος με βιολογικό οργανισμό είναι, επόμενο να υποβαθμίζουν την σημασία της κοινωνικής αλλαγής και, συχνά, να διακατέχονται από συντηρητικές ιδεολογικοπολιτικές εμμονές. Παρά ταύτα, συνεχίζω να πιστεύω ότι ο συντηρητισμός δεν συνιστά αναγκαίο χαρακτηριστικό του δομολειτουργισμού. Όπως και να έχει πάντως, εκείνου έχει μεγαλύτερη σημασία εδώ είναι πως η θεωρητική σκέψη διδάσκει ένα πολύτιμο μάθημα από τον δομολειτουργισμό και τις υπερβολές του: ότι οι μεταφορές και οι αναλογίες χρησιμεύουν για να επισημάνουν όχι μόνον ομοιότητες, αλλά και διαφορές, και ότι οι διαφορές είναι εξίσου σημαντικές με τις ομοιότητες.

Δεν μπορούμε πάντως να παραβλέψουμε ότι η κατάχρηση της βιολογικής μεταφοράς από τον δομολειτουργισμό οδηγεί με τον τρόπο της σε μια στάση κομφορμισμού απέναντι στο κοινωνικό σύστημα – ουκ ολίκις, σε έναν συμβιβασμό με όσα η νεοτερικότητα συνεπάγεται, χωρίς ούτε το στοιχείο της κοινωνικής κριτικής ούτε έστω κάποιο στοιχείο 'νοσταλγίας'. Θα έλεγα ότι αυτό είναι ίσως το λιγότερο ελκυστικό σημείο στην θεωρία του Πάρσονς. Όπως φάνηκε και στο παραδείγμα της νεανικής υποκοουλτούρας που έθιξα παραπάνω, αλλά όπως αποδεικνύεται και από τα όσα ακολουθήσαν την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη με την επανεμφάνιση του εθνικισμού, η νεοτερικότητα δεν προσφέρει λύσεις στα πάντα ούτως ή άλλως από μόνη της για να ικανοποιήσει όλες τις ανθρώπινες ανάγκες. Ίσως κάτι τέτοιο είναι αναπόφευκτο, αφού οι αφηρημένες αξίες που διέτουν την νεοτερικότητα μπορεί μεν να αποτελούν προϋποθέσεις

για κάθε ελεύθερη κοινωνία, ωστόσο συμβάλλουν και οι ιδιες στην ανάδυσή αυτού που έχει χαρακτηριστεί ως ο 'ανέστιος νους' της νεοεθνικότητας - αποκλειστικού χαρακτηριστικού της σύγχρονης κοινωνίας που όμως αντιπάσκει προς τις ιδιες τις αρχές της. Αν, παρ' όλα αυτά, αποφασίζαμε να ακολουθήσουμε τον Πάρσονς στην άκριτη αποδοχή της νεοεθνικότητας, θα ήταν σαν να λέγαμε ότι, παρόλο που ο Τίτανικός ναυάγησε, σημασία έχει πως ήταν σπουδαίο πλοίο.

Δεδομένου ότι το σημείο αφετηρίας εδώ είναι η έννοια της δράσης, νομίζω ότι όλες οι παραλλαγές των θεωριών δράσης είναι δυνατό να ενταχθούν στο πλαίσιο του δομολειτουργισμού ιδίως όταν αυτός εγκαταλείπει τις συνολικές εξηγητικές του φιλοδοξίες. Η εναλλακτική λύση είναι να απεμπολήσουμε κάθε έννοια της κοινωνίας ως συνόλου που υπάρχει πέρα και πάνω από τα άτομα και τις ομάδες. Οι υπόλοιπες θεωρίες δράσης τις οποίες θα εξετάσω στα επόμενα κεφάλαια συχνά προβαίνουν σε παρόμοιες απορρίψεις ή προσφέρουν εναλλακτικούς τρόπους εξήγησης της κοινωνικής συνοχής ως άμεσου προϊόντος της ατομικής δράσης και των υποκειμενικών σχέσεων, αρνούμενες να διαβούν την γέφυρα από το δρων υποκείμενο στην κοινωνία.

Εντούτοις, δεν πιστεύω ότι η κοινωνική θεωρία πρέπει κατ' ανάγκην να οδηγηθεί προς τέτοιες κατευθύνσεις. Υπάρχουν και άλλες εναλλακτικές προτάσεις - όπως, για παράδειγμα, η εννοιολόγηση του Λάκτοφ για τα υλικά συμφέροντα ή ο εμβολιασμός με την ίδια έννοια της συγκρουσιακής προσέγγισης του Ρεξ, ο οποίος βρίσκειται ούτως ή άλλως κοντά στον μαρξισμό. Όσο βεβαίως η έννοια του συμφέροντος αντιμετωπίζεται με τους βολονταριστικούς όρους των θεωριών δράσης, τόσο η κοινωνική θεωρία θα βρίσκεται εγκλωβισμένη στο δίλημμα που εύστοχα έχει θέσει ο Αλεξάντερ. Αν, αντίθετα, η κοινωνική θεωρία στραφεί προς τα υλικά συμφέροντα, τότε καταρθώνει να συλλάβει τις βαθύτερες σχέσεις που συνδέουν τους ανθρώπους μεταξύ τους και με το περιβάλλον τους. Αλλά γι' αυτήν την στροφή θα πρέπει να περιμένουμε ωςότου φθάσουμε στο Κεφάλαιο 9 για τον δομομαρξισμό.

Κεφάλαιο 4 Θεωρία ορθολογικής επιλογής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΜΕΘΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΤΟΜΙΣΜΟΣ

Όταν σήμερα διαβάζουμε τον Πάρσονς έχοντας υπόψη τις μεταγενέστερες επεξεργασίες του Αλεξάντερ, αντιλαμβάνομαστε ότι η αξία του δομολειτουργισμού έγκειται στην απόπειρά του να περιλάβει στο αναλυτικό του σχήμα και τα δύο άκρα του διπόλου δράσης και δομής, ατόμου και κοινωνίας. Όπως όμως υπογράμμισα κατά την συζήτηση του υλοειτουργισμού και της θεωρίας συγκρούσεων, ο δομολειτουργισμός εμφανίζει, παρά τις φιλοδοξίες του, μια κατά βάση βολονταριστική προσέγγιση, επειδή αφορμάται μονομερώς από την δράση - από την κεντρική και προσπαθεί να μεταβεί στην δομή. Κατά την άποψή μου όμως, η εν λόγω μετατόπιση δεν είναι δυνατή. Ταυτόχρονα όμως, παραμένει γεγονός ότι δεν γίνεται να μην λάβουμε υπόψη και τις δύο αυτών διαστάσεις - αφενός τις ατομικές επιλογές και αφετέρου τους συνημικούς καταναγκασμούς.

Αν δεχθούμε ως αφετηρία μας την βολονταριστική θεωρία της δράσης, τότε μπορούμε να αντιμετωπίσουμε με ποικίλους τρόπους την θεωρητική σύνθεση του Πάρσονς. Μια επιλογή είναι να πούμε ότι να μεν η παρασυνική σύνθεση μπορεί να γέρνει υπερβολικά προς την μία ή προς την άλλη κατεύθυνση, αλλά αυτή η κλίση είναι δυνατόν να διορθωθεί, είτε με μίαν εντελώς καινούργια θεωρία (όπως επιχειρεί η θεωρία συγκρούσεων) είτε με τροποποιήσεις που περιορίζουν την βολονταριστική μονομέρεια του Πάρσονς (όπως επιχειρεί ο Αλεξάντερ). Και οι δύο αυτές επιλογές όμως αποδεικνύονται εντέλει ανεπαρκείς. Η συγκρουσιακή θεωρία αποτυγχάνει, επειδή εύκολα μπορεί να επανενσωματωθεί στο σύστημα του Πάρσονς, ενώ η θεωρία του Αλεξάντερ υστερεί επειδή ουσιαστικά εγκαταλείπει την πρώτιστη υποχρέωση της κοινωνικής θεωρίας να προσφέρει εξηγήσεις περί κοινωνίας και κοινωνικής δομής. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες επιλογές που αφορμώνται από βο-